

Вісник

Верховного Суду України

Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2015 р.

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2016 р.

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України, за I півріччя 2016 р.

10(194)'2016

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голова редакційної колегії

Романюк Я.М. — Голова Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Заступник голови редакційної колегії

Барбара В.П. — суддя Верховного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Андрушко П.П. — кандидат юридичних наук, професор;

Беляневич О.А. — доктор юридичних наук, професор;

Бень А.Б. — начальник відділу забезпечення видавничої діяльності управління забезпечення взаємодії із засобами масової інформації та видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України, відповідальний секретар редакційної колегії;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Гриців М.І. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кубко Є.Б. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ;

Кузнецова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Майданик Р.А. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ;

Погорецький М.А. — доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України;

Прокопенко О.Б. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрНУ, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Ярема А.Г. — суддя Верховного Суду України у відставці, заслужений юрист України.

1 *Хронологія подій* *Timeline*

3 *Судова практика* *Judicial Practice*

3 **Рішення у господарських справах** Decisions in Commercial Cases

8 *Висновки Верховного Суду України* *Conclusions of the Supreme Court of Ukraine*

8 **Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судових рішень, за II півріччя 2015 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in decisions adopted as a result of examining the applications for revision of court decisions in the second half of 2015

21 **Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2016 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in resolutions adopted as a result of examining the cases on the grounds described in subparagraphs 1, 2, 4 of para. 1 of Article 355 of the CivPC in the first half of 2016

32 **Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України, за I півріччя 2016 р.**

Conclusions of the Supreme Court of Ukraine, stated in resolutions adopted as a result of examining the applications for revision of court decision on the grounds described in subparagraphs 1, 2 of para. 1 of Article 111¹⁶ of the ComPC in the first half of 2016

19-22

вересня

У міжнародній конференції верховних судів держав-членів ЄС та держав-кандидатів ЄС, що відбулася у м. Будві (Чорногорія), взяв участь суддя Верховного Суду України **Олександр Волков**.

Основною метою заходу на тему «Роль верховних судів у формуванні судової практики» стало ознайомлення з видами судових систем у європейських країнах, а також пошук та обговорення ефективних моделей співпраці судової влади із суспільством.

27

вересня

«Важливо підкріпити визначені у профільному законодавстві функції Верховного Суду відповідним процесуальним змістом», — зазначив Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** в інтерв'ю спеціалізованому виданню «Юридическая практика» (див.: *Юридическая практика*. — № 39. — 27 верес. 2016 р.).

Голова Верховного Суду України відповів на запитання про те, з яким настроєм судді вступають у нову законодавчу еру, пов'язану з масштабним реформуванням у галузі правосуддя, як оцінюють запропоновані нововведення і які проблеми можуть виникнути у процесі їх реалізації.

Розмірковуючи про можливі кадрові проблеми у цьому процесі, Ярослав Романюк висловив сподівання, що «за такого непростого для судової системи часу її не залишать найкращі представники професії — висококваліфіковані судді з великим досвідом роботи, бездоганною репутацією і чистим сумлінням, а таких суддів переважна більшість». Він також підтвердив свій намір взяти участь у конкурсі на зайняття посади у новому Верховному Суді.

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА

ГАЗЕТА УКРАИНСКИХ ЮРИСТОВ

Судебная реформа

Заполнить норму

«Важно подкрепить определенные в профильном законодательстве функции Верховного Суда соответствующим процессуальным содержанием», — отмечает Председатель ВСУ Ярослав Романюк

30 сентября с.г. наступит час «Ч» для реализации, наверное, самых масштабных за последние 20 лет реформных новаций в сфере правосудия. И если к глубинным изменениям на конституционном уровне у судей было время подготовиться, то для осмысления имплементационных пертурбаций, предусмотренных новым Законом Украины «О судостроительстве и статусе судей», им было отведено менее трех месяцев. С каким настроением судьи будут вступать в новую законодательную эру, как они оценивают предложенные изменения и какие проблемы в процессе их реализации могут возникнуть, а также каких дальнейших

Виступаючи на засіданні круглого столу «Функціонування правосуддя під впливом конфлікту на сході та півдні України: відновлення втрачених матеріалів судового провадження», що відбувся в рамках проекту РЄ «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні», суддя Верховного Суду України **Тетяна Жайворонок** подякувала представникам РЄ за підтримку нашої держави у дискусії, яка сприяла пошуку можливих процесуальних рішень та законодавчих пропозицій.

Роботу зазначеного заходу було зосереджено на складних питаннях застосування процесуальних норм при відновленні матеріалів втрачених проваджень усіх чотирьох юрисдикцій: адміністративної, господарської, кримінальної, цивільної.

За результатами роботи круглого столу сформовано перелік пропозицій щодо законодавчих змін та вдосконалення судової практики відповідно до європейських практик.

23

вересня

Суддя Верховного Суду України **Василь Гуменюк** у складі делегації України у м. Варшаві взяв участь у щорічній нараді Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з людського виміру в рамках проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя», що впроваджується координатором проектів ОБСЄ в Україні.

Особливу увагу під час роботи форуму було присвячено питанням відкритості судової влади та довіри громадськості до судів та суддів. Суддя Верховного Суду України виступив із доповіддю стосовно забезпечення в Україні незалежності судової влади після проведення судової реформи.

23-24

вересня

Організований за підтримки координатора проектів ОБСЄ в Україні ІІ Львівський форум з проблем кримінальної юстиції цього року було присвячено правовій реформі у сфері кримінальної юстиції, її параметрам та прогнозу подальшого розвитку.

До формального відкриття заходу відбулася попередня тематична дискусія на важливу для сучасної України, з точки зору організаторів, тему «Регулювання правових відносин в зоні конфлікту на Донбасі в контексті дотримання прав людини». Під час обговорення цієї теми суддя Верховного Суду України **Галина Канигіна** зупинилася на питаннях, які виникають в судовій практиці при застосуванні законодавства про кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з тероризмом.

28

вересня

Суддя Верховного Суду України **Олександр Волков** взяв участь у круглому столі, організованому Урядовим уповноваженим у справах Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) спільно з проектом РЄ «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні».

Учасники форуму, які представляли законодавчу, судову та виконавчу владу країни, обговорили стан виконання рішень ЄСПЛ у справі «*Олександр Волков проти України*» та у групі справ «*Салов*» у світлі конституційних змін. Звернення судді Верховного Суду України до ЄСПЛ та подальше рішення по цій справі вони назвали своєрідним маркером прогресу України на шляху до становлення демократичної держави, поштовхом до кардинальних змін судової системи.

29-30

вересня

Необхідність переходу України до триланкової судової системи є офіційною позицією Верховного Суду України, яка була озвучена на його Пленумі ще у квітні 2014 р. і яку одногосло підтримали всі судді. На цьому наголосив Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** під час роботи V Судового форуму у м. Києві і назвав обраний законодавцем алгоритм плавного переходу до триланкової судової системи найоптимальнішим з огляду на ризики різкого впровадження цієї системи на практиці.

Під час дискусії щодо конституційно-правової реформи Голова Верховного Суду України також зупинився на найважливіших аспектах процесуальних змін, які допоможуть досягти основної мети реформи.

Оскільки однією з основних тем заходу була взаємодія судової влади зі ЗМІ, то один із суддів-спікерів Верховного Суду України **Василь Гуменюк** наголосив на форумі, що найвища судова інстанція нашої держави є відкритою для співпраці з представниками медіа: тут давно діє практика відкритих засідань, в яких можуть брати участь усі охочі представники ЗМІ та робити необхідні для них фото та відеозаписи; запроваджено проведення брифінгів тощо.

30

вересня

Набрали чинності закони України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (Закон № 1402-VIII).

Верховний Суд України на офіційному веб-сайті (7 жовтня 2016 р.) звертає увагу громадян на те, що відповідно до підпункту 1 п. 4 розд. XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1402-VIII протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом утворюється Верховний Суд.

До утворення нової судової установи статус та повноваження Верховного Суду України залишаються незмінними. Заяви про перегляд судових рішень подаються до Верховного Суду України у порядку, визначеному процесуальним законодавством України.

3

жовтня

Під головуванням Голови Верховного Суду України **Ярослава Романюка** відбувся Пленум Верховного Суду України, на засіданні якого судді Верховного Суду України одногосло вирішили підтримати конституційне подання до Конституційного Суду України щодо відповідності (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розд. XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1402-VIII ст. 6, частинам 1 і 2 ст. 8, ч. 2 ст. 19, частинам 1 і 2 ст. 24, частинам 1 і 2 ст. 55, частинам 1, 5 і 6 ст. 126 Конституції України.

3

жовтня

У Верховному Суді України відбувся традиційний брифінг за участю його Голови **Ярослава Романюка** та суддів-спікерів **Василя Гуменюка**, **Анатолія Ємця**, **Олега Кривенди** та **Богдана Пошви**, які повідомили представникам ЗМІ про судові рішення у справах, що розглядалися судовими палатами в адміністративних, господарських, кримінальних і цивільних справах.

6

жовтня

Проблематиці підсудності спорів щодо неправомірних рішень, дій чи бездіяльності приватних виконавців присвятив доповідь на Міжнародному форумі з виконавчого провадження, який відбувся у м. Києві, суддя Верховного Суду України **Василь Гуменюк**. «Залежно від того, яке судові рішення виконується, суди відповідної юрисдикції здійснюють судовий контроль за виконавчим провадженням», — зазначив він.

6-9

жовтня

Для українського юриста знання й навички щодо застосування практики ЄСПЛ є необхідним елементом успішної діяльності: для суддів — вирішення спору в суді; для захисників — захист основоположних прав і свобод громадян, а тому всі ми маємо прагнути, аби для кожного юриста застосування практики стало звичною справою. Такими словами підсумував свій виступ у м. Львові на V Міжнародному форумі з практики ЄСПЛ секретар Пленуму Верховного Суду України **Михайло Гриців**.

8

жовтня

Професійне свято — День юриста, з яким колеги привітав Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** (див. офіційний веб-сайт Суду).

Указом Президента України від 8 жовтня 2016 р. № 439/2016 «Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня юриста» працівникам апарату Верховного Суду України — науковим консультантам **Олександру Константому**, **Сергію Солоткому** та начальникові управління **Дмитру Ругаєву** — присвоєно почесне звання «Заслужений юрист України».

10

жовтня

Суддя Верховного Суду України **Богдан Пошва** спільно з представниками РЄ, громадських організацій та міжнародних ініціатив взяв участь у засіданні, на якому обговорено попередній проект Методології з виміру прогресу здійснення реформ у сфері юстиції в Україні в частині правосуддя.

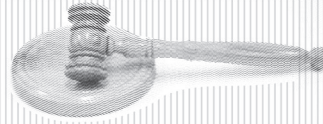

18

жовтня

У черговому інтерв'ю тижневику «Юридическая практика» Голова Верховного Суду України **Ярослав Романюк** відповів на запитання, викликані широким резонансом (передусім серед політиків) рішення Пленуму Суду про внесення до Конституційного Суду України конституційного подання щодо конституційності окремих положень Закону № 1402-VIII Конституції України.

Суть відповідей керівника найвищої судової установи нашої держави сконцентрована у його словах, винесених у підзаголовок інтерв'ю: «Ми за юридичну чистоту дуже важливого для судової реформи закону і проти того, щоб окремі його положення не відповідали Конституції».

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Проведення електронних торгів із реалізації майна за ціною, визначеною у звіті про оцінку майна, який утратив чинність, є порушенням установлених законодавством правил про порядок реалізації арештованого майна шляхом проведення електронних торгів

ПОСТАНОВА

*Судової палати у господарських справах Верховного Суду України
від 6 квітня 2016 р. у справі № 3-242зс16
(в и т я г)*

Суб'єкт права на звернення до Верховного Суду України порушив питання про перегляд постанови Вищого господарського суду України від 2 лютого 2016 р. у справі № 910/23970/15 із підстав, передбачених пунктами 1, 3 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК, і просив ухвалити нове рішення про задоволення позовних вимог ПАТ «Київфундаментбуд» (далі — ПАТ) у повному обсязі.

У заяві про перегляд постанови ПАТ послалося на неоднакове застосування судом касаційної інстанції положень ч. 5 ст. 58 Закону від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (далі — Закон № 606-XIV), внаслідок чого, на думку заявника, було ухвалено різні за змістом судові рішення у подібних правовідносинах. На обґрунтування заяви ПАТ надало копії постанов Верховного Суду України від 1 жовтня 2014 р. у справі № 6-147зс14, від 22 жовтня 2014 р. у справі № 6-124зс14, від 24 грудня 2014 р. у справі № 6-205зс14, від 28 січня 2015 р. у справі № 6-227зс14, від 4 березня 2015 р. у справі № 6-18зс15, від 15 квітня 2015 р. у справі № 6-42зс15 та копії постанов Вищого господарського суду України від 17 червня 2015 р. у справі № 914/3912/14, від 29 липня 2015 р. у справі № 5015/1479/11, в яких суд касаційної інстанції, на думку суб'єкта звернення, по-іншому застосував зазначені норми матеріального права при вирішенні спору у подібних правовідносинах.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників ПАТ, ТОВ «Цитадель КМД» (далі — ТОВ), Департаменту державної виконавчої служби Міністерства юстиції України, перевіrivши наведені суб'єктом звернення обставини, Судова палата у господарських

справах Верховного Суду України вирішила, що заява підлягає частковому задоволенню з таких підстав.

Як установлено судами першої та апеляційної інстанцій у межах наданих їм процесуальним законом повноважень, предметом позову є визнання недійсними результатів електронних торгів з реалізації адміністративно-виробничої будівлі (далі — електронні торги) загальною площею 1 тис. 522 м², проведених 2 вересня 2015 р., визнання недійсним протоколу проведення електронних торгів, акта державного виконавця від 18 вересня 2015 р. про проведені електронні торги, скасування свідоцтва від 18 вересня 2015 р. про право власності ТОВ на придбане нерухоме майно, скасування запису від 18 вересня 2015 р. про право власності на спірне нерухоме майно у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та зобов'язання ДП «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України призначити нові електронні торги з реалізації спірної будівлі.

Позовні вимоги, з урахуванням уточнень та доповнень, обґрунтовано, зокрема тим, що електронні торги відбулися з порушенням положень статей 58, 62 Закону № 606-XIV, оскільки початкову ціну предмета реалізації станом на 13 травня 2014 р. встановлено на підставі звіту про оцінку майна від 19 травня 2014 р., який станом на 2 вересня 2015 р. — дату проведення електронних торгів — був нечинним у зв'язку з тим, що між датою підписання звіту та датою електронних торгів пройшло більше шести місяців.

Господарський суд м. Києва рішенням від 29 жовтня 2015 р., залишеним без змін

постановою Київського апеляційного господарського суду від 15 грудня 2015 р., у задоволенні позову відмовив.

Вищий господарський суд України, залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій, у постанові від 2 лютого 2016 р. погодився з висновком про те, що на час передачі майна на реалізацію 27 жовтня 2014 р. звіт про оцінку нерухомого майна був чинним, а законодавством, яке регулює порядок реалізації арештованого майна, зокрема Законом № 606-XIV і Тимчасовим порядком реалізації арештованого майна шляхом проведення електронних торгів, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 16 квітня 2014 р. № 656/5 (далі — Тимчасовий порядок), не встановлено обов'язку організатора електронних торгів чи державного виконавця після передачі майна на реалізацію знімати це майно з реалізації у зв'язку з втратою чинності звітом про оцінку майна. Більше того, положення Тимчасового порядку містять норму, в якій прямо зазначено, що організатор електронних торгів не зобов'язаний перевіряти документи, у тому числі й звіт про оцінку, на відповідність вимогам законодавства. Отже, при проведенні електронних торгів з реалізації належного позивачеві майна було дотримано вимог Закону № 606-XIV щодо встановлення початкової ціни об'єкта реалізації, оскільки майно передано на реалізацію організатору електронних торгів, коли звіт про оцінку майна був чинним, згідно з п. 1 розд. 5 Тимчасового порядку (у редакції, чинній на час проведення оскаржуваних електронних торгів) реалізація майна здійснюється шляхом проведення організатором електронних торгів. Передачею майна на реалізацію вважається момент внесення інформації про лот у систему електронних торгів. Вартість майна, переданого на реалізацію, є дійсною на період реалізації майна. Таким чином, на час проведення оскаржуваних електронних торгів у відповідачів не було правових підстав для зняття лота з реалізації, а отже підстав для визнання електронних торгів та їх результатів недійсними немає.

У постановях від 17 червня 2015 р. у справі № 914/3912/14, від 29 липня 2015 р. у справі № 5015/1479/11 Вищий господарський суд України, на думку заявника, дійшов протилежного висновку щодо застосування до аналогічних правовідносин положень ч. 5 ст. 58 Закону № 606-XIV, наголошуючи, що звіт про оцінку майна у виконавчому провадженні згідно з ч. 5 ст. 58 Закону № 606-XIV вважається чинним протягом шести місяців з дня його підписання

суб'єктом оціночної діяльності. Після закінчення цього строку оцінка майна проводиться повторно. Також заявник акцентував на невідповідності оскаржуваної постанови висновку, викладеному у постановях Верховного Суду України від 1 жовтня 2014 р. у справі № 6-147цс14, від 22 жовтня 2014 р. у справі № 6-124цс14, від 24 грудня 2014 р. у справі № 6-205цс14, від 4 березня 2015 р. у справі № 6-18цс15, від 15 квітня 2015 р. у справі № 6-42цс15, від 28 січня 2015 р. у справі № 6-227цс14 про чинність звіту про оцінку майна, якщо від дня його підписання до дня проведення прилюдних торгів пройшло не більше шести місяців.

Зазначене свідчить про неоднакове застосування одних і тих самих норм матеріального права судом касаційної інстанції, що спричинило до ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах, а також про невідповідність судового рішення суду касаційної інстанції викладеному в постанові Верховного Суду України висновку щодо застосування у подібних правовідносинах норм матеріального права.

Забезпечуючи єдність судової практики у застосуванні норм матеріального права, про які йдеться у заяві, Верховний Суд України виходив із такого.

Порядок реалізації арештованого майна регулюється, зокрема, Законом № 606-XIV і Тимчасовим порядком.

Відповідно до ст. 1 Закону № 606-XIV виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) — це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у цьому Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що згідно з цим Законом підлягають примусовому виконанню.

Частиною 3 ст. 62 Закону № 606-XIV передбачено, що майно передається на реалізацію за ціною та в порядку, визначеними ст. 58 цього Закону.

За змістом п. 1 розд. II Тимчасового порядку реалізація майна здійснюється після визначення його вартості (оцінки) відповідно до ст. 58 Закону № 606-XIV.

Згідно з ч. 1 ст. 58 Закону № 606-XIV визначення вартості майна боржника проводиться

державним виконавцем за ринковими цінами, що діють на день визначення вартості майна. Для оцінки за регульованими цінами, оцінки нерухомого майна, транспортних засобів, повітряних, морських та річкових суден державний виконавець залучає суб'єкта оціночної діяльності — суб'єкта господарювання, який провадить свою діяльність відповідно до Закону від 12 липня 2001 р. № 2658-III «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (далі — Закон № 2658-III).

Частинами 2—4 ст. 58 Закону № 606-XIV передбачено право сторін виконавчого провадження оскаржити результати оцінки майна та порядок їх оскарження до передачі майна на реалізацію.

У разі коли сторона виконавчого провадження не реалізувала своє право оскарження звіту суб'єкта оціночної діяльності у передбачений законом строк, цей звіт про оцінку майна набуває чинності та є підставою для реалізації майна з прилюдних торгів за початковою ціною, визначеною у звіті (ч. 5 ст. 58, ч. 3 ст. 62 Закону № 606-XIV, ч. 2 ст. 43 Закону від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку»; далі — Закон № 898-IV).

Згідно з п. 1 розд. V Тимчасового порядку реалізація майна здійснюється шляхом проведення організатором електронних торгів. Передачею майна на реалізацію вважається момент внесення інформації про лот у систему електронних торгів. Вартість майна, переданого на реалізацію, є дійсною на період реалізації майна.

Разом із тим відповідно до ч. 5 ст. 58 Закону № 606-XIV звіт про оцінку майна у виконавчому провадженні вважається чинним протягом шести місяців із дня його підписання суб'єктом оціночної діяльності — суб'єктом господарювання. Після закінчення цього строку звіт втрачає чинність і оцінка майна проводиться повторно.

Отже, виходячи із системного аналізу наведених норм, звіт про оцінку майна є чинним, якщо від дня його підписання до дня проведення прилюдних торгів пройшло не більше шести місяців. Після закінчення цього строку обов'язковою умовою призначення та проведення прилюдних торгів є отримання нового звіту про оцінку майна.

Проведення електронних торгів із реалізації майна за ціною, визначеною у звіті про оцінку майна, який втратив чинність, є порушенням установлених законодавством правил про

порядок реалізації арештованого майна шляхом проведення електронних торгів.

Відповідно до положень ст. 15 ЦК кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання, а також на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Загальний перелік способів захисту цивільних прав та інтересів визначено у ст. 16 ЦК, згідно з п. 2 ч. 2 якої одним із таких способів є визнання правочину недійсним.

Враховуючи те, що відчуження майна з електронних торгів належить до угод купівлі-продажу, така угода може визнаватися недійсною в судовому порядку з підстав недодержання в момент її вчинення вимог, установлених частинами 1—3 та частинами 5, 6 ст. 203 ЦК, зокрема, у зв'язку з невідповідністю змісту правочину ЦК та іншим актам цивільного законодавства (ч. 1 ст. 215 цього Кодексу).

Для застосування наслідків недотримання наведених вимог при вирішенні спору про визнання електронних торгів недійсними судам необхідно встановити, чи відбулося порушення вимог Тимчасового порядку та інших норм законодавства під час проведення електронних торгів; чи вплинули ці порушення на результати електронних торгів; чи відбулося порушення прав і законних інтересів позивачів, які оспорюють результати електронних торгів.

Аналогічну правову позицію викладено у постанові Верховного Суду України від 24 жовтня 2012 р. у справі № 6-116цс12.

Загальними вимогами процесуального права, закріпленими у статтях 32—34, 43, 82, 84 ГПК, визначено обов'язковість встановлення судом під час вирішення спору обставин, що мають значення для справи, надання їм юридичної оцінки, а також оцінки всіх доказів, із яких суд виходив при вирішенні позову. Без виконання цих процесуальних дій ухвалити законне та обґрунтоване рішення у справі неможливо.

Відповідно до вимог ст. 111²³ ГПК Верховний Суд України розглядає справи за правилами перегляду судових рішень у касаційному порядку, а тому не може встановлювати обставини справи, збирати й перевіряти докази та надавати їм оцінку.

Оскільки господарськими судами попередніх інстанцій зазначені фактичні обставини справи не встановлено, а відсутність у Верховного Суду України процесуальної можливості з'ясувати

дійсні обставини справи перешкоджає ухваленню нового рішення, справу слід передати на розгляд суду першої інстанції згідно з підпунктом «а» п. 1 ч. 2 ст. 111²⁵ ГПК.

Керуючись статтями 111¹⁶, 111^{23–25} ГПК, Судова палата у господарських справах Верховного Суду України постановила заяву ПАТ задовольнити частково; рішення Господарського суду м. Києва від 29 жовтня 2015 р., постанову

Київського апеляційного господарського суду від 15 грудня 2015 р., постанову Вищого господарського суду України від 2 лютого 2016 р. скасувати; справу № 910/23970/15 передати на розгляд до Господарського суду м. Києва.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 4 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

КОМЕНТАР ДО ПОСТАНОВИ

Порядок реалізації арештованого майна регулюється, зокрема, Законом № 606-XIV і Тимчасовим порядком.

Відповідно до ст. 1 Закону № 606-XIV виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) — це сукупність дій органів і посадових осіб, визначених у цьому Законі, що спрямовані на примусове виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), які провадяться на підставах, в межах повноважень та у спосіб, визначених цим Законом, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону та інших законів, а також рішеннями, що згідно з цим Законом підлягають примусовому виконанню.

Частиною 3 ст. 62 Закону № 606-XIV передбачено, що майно передається на реалізацію за ціною та в порядку, визначеними ст. 58 цього Закону.

За змістом п. 1 розд. II Тимчасового порядку реалізація майна здійснюється після визначення його вартості (оцінки) відповідно до ст. 58 Закону № 606-XIV.

Згідно з ч. 1 ст. 58 Закону № 606-XIV визначення вартості майна боржника проводиться

державним виконавцем за ринковими цінами, що діють на день визначення вартості майна. Для оцінки за регульованими цінами, оцінки нерухомого майна, транспортних засобів, повітряних, морських та річкових суден державний виконавець залучає суб'єкта оціночної діяльності — суб'єкта господарювання, який провадить свою діяльність відповідно до Закону № 2658-III.

Частинами 2—4 ст. 58 Закону № 606-XIV передбачено право сторін виконавчого провадження оскаржити результати оцінки майна та визначено порядок їх оскарження до передачі майна на реалізацію.

У разі коли сторона виконавчого провадження не реалізувала своє право оскарження звіту суб'єкта оціночної діяльності у передбачений законом строк, цей звіт про оцінку майна набуває чинності та є підставою для реалізації майна з прилюдних торгів за початковою ціною, визначеною у звіті (ч. 5 ст. 58, ч. 3 ст. 62 Закону № 606-XIV, ч. 2 ст. 43 Закону № 898-IV).

Пунктом 1 розд. V Тимчасового порядку встановлено, що реалізація майна здійснюється шляхом проведення організатором електронних торгів. Передачею майна на реалізацію вважається момент внесення інформації про

лот у систему електронних торгів. Вартість майна, переданого на реалізацію, є дійсною на період реалізації майна.

Разом із тим відповідно до ч. 5 ст. 58 Закону № 606-XIV звіт про оцінку майна у виконавчому провадженні вважається чинним протягом шести місяців з дня його підписання суб'єктом оціночної діяльності — суб'єктом господарювання. Після закінчення цього строку звіт втрачає чинність і оцінка майна проводиться повторно.

Під час розгляду справи № 910/23970/15 за позовом ПАТ до ДП «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України, Міністерства юстиції України в особі департаменту Державної виконавчої служби України, ТОВ, третя особа — ПАТ «Закритий недиверсифікований венчурний корпоративний інвестиційний фонд «Сордант», в інтересах якого діяло ТОВ «Компанія по управлінню активами «Домініон-Капітал», про визнання недійсними результатів електронних торгів за заявою ПАТ про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 2 лютого 2016 р. Верховний Суд України виявив неоднакове застосування судом касаційної інстанції положень ч. 5 ст. 58 Закону № 606-XIV.

Так, суди встановили, що нерухоме майно було реалізовано на електронних торгах 2 вересня 2015 р. за ціною, визначеною на підставі звіту про оцінку майна від 19 травня 2014 р.

При цьому суд касаційної інстанції погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про те, що при проведенні електронних торгів з реалізації належного позивачеві майна було дотримано вимог Закону № 606-XIV щодо встановлення початкової ціни об'єкта реалізації, оскільки майно передано на реалізацію організатору електронних торгів, коли звіт про оцінку майна був чинним, водночас згідно з п. 1 розд. 5 Тимчасового порядку у редакції, чинній на час проведення оскаржуваних електронних торгів, реалізація майна здійснюється шляхом проведення організатором електронних торгів. Передачею майна на реалізацію вважається момент внесення інформації про лот у систему електронних торгів. Вартість майна, переданого на реалізацію, є

дійсною на період реалізації майна. Таким чином, на час проведення оскаржуваних електронних торгів у відповідачів не було правових підстав для зняття лота з реалізації, а отже, немає і підстав для визнання електронних торгів та їх результатів недійсними.

Однак такий висновок помилковий.

Із системного аналізу норм Закону № 606-XIV і Тимчасового порядку вбачається, що звіт про оцінку майна є чинним, якщо від дня його підписання до дня проведення прилюдних торгів пройшло не більше шести місяців. Після завершення цього строку обов'язковою умовою призначення та проведення прилюдних торгів є отримання нового звіту про оцінку майна.

Проведення електронних торгів із реалізації майна за ціною, визначеною у звіті про оцінку майна, який втратив чинність, є порушенням установлених законодавством правил про порядок реалізації арештованого майна шляхом проведення електронних торгів.

Водночас відчуження майна з електронних торгів належить до угод купівлі-продажу, які визнаються недійсними в судовому порядку з підстав недодержання в момент їх вчинення вимог, установлених частинами 1—3 та частинами 5, 6 ст. 203 ЦК, зокрема у зв'язку з невідповідністю змісту правочину ЦК та іншим актам цивільного законодавства (ч. 1 ст. 215 цього Кодексу).

Для застосування наслідків недотримання наведених вимог при вирішенні спору про визнання електронних торгів недійсними судам необхідно встановити, чи відбулося порушення вимог Тимчасового порядку та інших норм законодавства при проведенні електронних торгів; чи вплинули ці порушення на результати електронних торгів; чи мало місце порушення прав і законних інтересів позивачів, які оспорюють результати електронних торгів.

Оскільки господарськими судами зазначені фактичні обставини справи не було встановлено, справу передано на новий розгляд до господарського суду першої інстанції.

**Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих за результатами
розгляду заяв про перегляд судових рішень,
за II півріччя 2015 р.***

**240.000.000 ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО
СТРАХУВАННЯ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

**240.010.000 Загальні питання соціального страхування
і соціального забезпечення**

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 7 Закону України від 1 червня 2000 р. № 1768-III «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (далі — Закон № 1768-III) та п. 10 Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2003 р. № 250 (далі — Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги, постанова № 250 відповідно)) щодо випадків виплати/відмови у виплаті соціальної допомоги малозабезпеченій сім'ї та/або її повернення (стягнення), коли у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї є земельна ділянка площею понад 0,6 га.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону № 1768-III державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям — це щомісячна допомога, яка надається малозабезпеченим сім'ям у грошовій формі в розмірі, що залежить від величини середньомісячного сукупного доходу сім'ї.

Згідно з абз. 5 ч. 1 ст. 7 Закону № 1768-III державна соціальна допомога не призначається у випадку, коли у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї (крім сімей, що складаються лише з дітей та осіб, які досягли 65-річного віку або є інвалідами I та II групи, та сімей, в яких є діти-інваліди) є земельна ділянка площею понад 0,6 га, крім випадків, коли така земельна ділянка з незалежних від сім'ї причин не приносить дохід¹.

Частиною 2 ст. 7 Закону № 1768-III визначено, що за наявності обставин, передбачених, зокрема, в абз. 5 ч. 1 цієї статті, державна соціальна допомога може бути призначена місцевою державною адміністрацією на підставі рішень район-

них, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій та виконавчих комітетів міських і районних у містах (у разі їх створення) рад у разі, якщо: у складі сім'ї є інвалід; у малозабезпеченій багатодітній сім'ї виховуються троє або більше дітей віком до 18 років (якщо діти навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах I—IV рівнів акредитації, але не довше ніж до досягнення ними 23 років); неможливість отримання будь-яких джерел для існування, пов'язана з тривалою хворобою одного та/або кількох членів сім'ї. Рішення про призначення державної соціальної допомоги у таких випадках приймається на підставі обстеження матеріально-побутових умов сім'ї, яка звернулася за призначенням такої допомоги.

Якщо сім'єю навмисно подано недостовірні відомості чи приховано відомості, що вплинули або могли вплинути на встановлення права на державну соціальну допомогу та на визначення її розміру, виплата призначеної державної соціальної допомоги припиняється з місяця, в якому виявлено порушення. На наступний строк держав-

* Продовження. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2016 р. №7. — С. 18—28; № 8. — С. 17—26; № 9 — С. 7—19.

¹ Абзац 5 ч. 1 ст. 7 цього Закону виключено на підставі Закону від 19 травня 2015 р. № 454-VIII.

на соціальна допомога може бути призначена не раніше ніж через шість місяців починаючи з першого числа місяця виявлення порушення (ч. 4 ст. 7 Закону № 1768-III).

Таким чином, виплата соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям припиняється у разі, коли уповноважений представник малозабезпеченої сім'ї при зверненні до відповідного державного органу із заявою про надання державної соціальної допомоги навмисно подав недостовірні відомості або приховав відомості при призначенні зазначеної допомоги та визначенні її розміру.

На виконання Закону № 1768-III Кабінет Міністрів України постановою № 250 затвердив Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги, п. 28 якого встановлено, що коли сім'єю приховано або навмисно подано недостовірні дані про її доходи та майновий стан, що вплинуло на встановлення права на призначення соціальної допомоги та визначення її розміру, внаслідок чого були надміру виплачені кошти, органи праці та соціального захисту населення: визначають обсяг надміру виплачених коштів та встановлюють строки їх повернення залежно від матеріального стану сім'ї; повідомляють уповноваженого представника малозабезпеченої сім'ї про обсяг надміру виплачених коштів та строки їх повернення; у разі врахування надміру виплачених коштів при виплаті соціальної допомоги у наступні періоди провадять щомісячні відрахування на підставі своїх рішень у розмірі не більш як 20 відсотків суми, що підлягає виплаті; у разі неповернення надміру виплачених коштів добровільно в установлені строки вирішують питання про їх стягнення у судовому порядку.

Водночас колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України зазначила, що в розумінні абз. 5 ч. 1 ст. 7 Закону № 1768-III припинення виплати соціальної допомоги малозабезпеченій сім'ї та/або повернення (стягнення) її у випадку, коли у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї є земельна ділянка площею понад 0,6 га, можливе тоді, коли відсутні обставини про те, що така сім'я складається лише з дітей та осіб, які досягли 65-річного віку або є інвалідами I та II групи, та сімей, в яких є діти-інваліди, а також коли така земельна ділянка з незалежних від сім'ї причин не приносить дохід.

Повернення (стягнення) наданої соціальної допомоги за цих умов може застосовуватися, коли місцева державна адміністрація на підставі рішень районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, та виконавчих комітетів міських і районних у містах рад <...> за результатами обстеження матеріально-побутових умов сім'ї та зібраної інформації про сім'ю, її власність, доходи, майно приймає рішення про відмову в наданні соціальної допомоги.

З матеріалів справи вбачається, що дохід від здачі в оренду належної Особі 1 земельної ділянки вона стала отримувати з моменту укладення відповідного договору від 1 грудня 2011 р.

Законодавець вважає можливим призначати допомогу малозабезпеченій сім'ї і за наявності у власності чи володінні малозабезпеченої сім'ї земельної ділянки площею понад 0,6 га, за умови, що така земельна ділянка не приносить з незалежних від сім'ї причин доходу, а також залежно від того, які саме особи входять до складу цієї сім'ї (зокрема, віку цих осіб і наявності інвалідності) та інших обставин, передбачених ч. 2 ст. 7 Закону № 1768-III (постанова Верховного Суду України від 7 липня 2015 р. у справі 21-238а15).

Із матеріалів справи вбачається, що при призначенні державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям Особа 1 була повідомлена про відмову в призначенні або припиненні виплат призначених допомог та про повернення надміру нарахованих коштів у разі подання недостовірних відомостей про доходи та майновий стан сім'ї. В заявах про призначення соціальної допомоги Особа 1 власноруч ставила свій підпис під зазначеними попередженнями, тобто усвідомлюючи, що надання неточних чи неповних відомостей тягне відповідальність згідно з чинним законодавством України, та одночасно дала згоду на збір інформації про сім'ю та доходи, що необхідно для призначення допомог.

Суди попередніх інстанцій встановили наявність у власності Особи 1 земельної ділянки (паю) площею 5,98 га, яку вона з 2011 р. здає в оренду за плату СПАТ «Україна» строком на 49 років, інформацію про що вона приховала при призначенні державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Враховуючи зазначені обставини, висновок суду касаційної інстанції про відмову в позові щодо повернення отриманої державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям у зв'язку з відсутністю факту наявності умисних дій Особи 1, спрямованих на навмисне подання недостовірних відомостей чи приховування відомостей, що вплинули або могли вплинути на встановлення права на соціальну допомогу та визначення її розміру, є такими, що протирічать встановленим обставинам і вимогам норм матеріального права, якими врегульовано предмет цього спору.

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 5 Порядку проведення індексації грошових доходів населення (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 липня 2003 р. № 1078 (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Порядок проведення індексації грошових доходів)) щодо виникнення права на нарахування індексації.

Згідно із ч. 1 ст. 2 Закону України від 3 липня 1991 р. № 1282-ХІІ «Про індексацію грошових доходів населення» (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1282-ХІІ) індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані ними в гривнях на території України і які не мають разового характеру, у тому числі й оплата праці (грошове забезпечення).

Згідно зі ст. 4 вказаного Закону індексація грошових доходів населення проводиться в разі, коли величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації, який установлюється в розмірі 101 відсотка. Обчислення індексу споживчих цін для індексації грошових доходів населення провадиться наростаючим підсумком, починаючи з місяця введення в дію цього Закону. Для проведення подальшої індексації грошових доходів населення обчислення індексу споживчих цін починається за місяцем, у якому індекс споживчих цін перевищив поріг індексації, зазначений у ч. 1 цієї статті. Підвищення грошових доходів населення у зв'язку з індексацією здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому опубліковано індекс споживчих цін.

Відповідно до ст. 6 Закону № 1282-ХІІ у разі виникнення обставин, передбачених ст. 4 цього Закону, грошові доходи населення визначаються як результат добутку розміру доходу, що підлягає індексації в межах прожиткового мінімуму для відповідних соціальних і демографічних груп населення, та величини індексу споживчих цін. Порядок проведення індексації грошових доходів населення визначається Кабінетом Міністрів України.

17 липня 2003 р. Кабінет Міністрів України затвердив Порядок проведення індексації грошових доходів, який визначає правила обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації та сум індексації грошових доходів населення.

Згідно з п. 1¹ цього Порядку підвищення грошових доходів громадян у зв'язку з індексацією здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, в якому офіційно опубліковано індекс споживчих цін. Індекс споживчих цін обчислюється Державним комітетом статистики України і не пізніше 10 числа місяця, що настає за звітним, публікується в офіційних періодичних виданнях. Для проведення подальшої індексації грошових доходів населення обчислення індексу споживчих цін починається за місяцем, в якому

індекс споживчих цін перевищив поріг індексації, зазначений в абз. 2 цього пункту.

Пунктом 2 Порядку проведення індексації грошових доходів передбачено, що індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані в гривнях на території України, які не мають разового характеру, у тому числі оплата праці найманих працівників підприємств, установ, організацій у грошовому виразі, яка включає оплату праці за виконану роботу згідно з тарифними ставками (окладами) і відрядними розцінками, доплати, надбавки, премії, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені законодавством, а також інші компенсаційні виплати, що мають постійний характер.

Суд установив, що переведення Особи 1 з Інспекції до Державної податкової служби України (далі — ДПС) у Полтавській області було здійснено шляхом припинення трудових відносин із попереднім роботодавцем, про що свідчать заява Особи 1 та наказ від 18 червня 2012 р. № 92-о, згідно з яким проведено повний розрахунок із працівником. Виконання обов'язків на посаді старшого державного податкового інспектора відділу адміністрування податків на доходи фізичних осіб управління оподаткування фізичних осіб ДПС у Полтавській області Особа 1 розпочала як новоприйнятий працівник, що підтверджується її заявою від 18 червня 2012 р. про призначення на посаду та наказом ДПС у Полтавській області від 19 червня 2012 р. № 122-о.

Відповідно до п. 14 Порядку проведення індексації грошових доходів роз'яснення щодо застосування цього Порядку надає Мінсоцполітики.

Листом Мінсоцполітики від 20 вересня 2007 р. № 59/10/136-07 надано роз'яснення, згідно з яким щодо новоприйнятих працівників Порядком проведення індексації грошових доходів не передбачено механізму індексації заробітної плати для цих працівників. Рішення про індексацію заробітної плати таким працівникам підприємство може приймати самостійно.

Суд встановив, що 12 червня 2012 р. ДПС у Полтавській області видала наказ № 93-з, який передбачав непроведення індексації заробітної плати для всіх працівників, прийнятих на роботу, зокрема у червні 2012 р.

Разом з тим згідно з п. 10.2 Порядку проведення індексації грошових доходів (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 червня

2012 р. № 526 «Про внесення змін до Порядку проведення індексації грошових доходів населення»; далі — постанова № 526) для працівників, яких переведено на іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі або організації, а також переведено на роботу на інше підприємство, в установу або організацію або в іншу місцевість, та у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці у разі продовження такими працівниками роботи сума індексації зберігається, якщо сума збільшення

заробітної плати менша, ніж сума індексації, яка повинна нараховуватися за відповідний місяць. У разі коли сума збільшення заробітної плати більша, ніж сума індексації, яка повинна нараховуватися за відповідний місяць, такий місяць вважається базовим під час обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації.

Порядок проведення індексації грошових доходів було доповнено п. 10² лише з прийняттям постанови № 526, яка набрала чинності 21 червня 2012 р.

Ураховуючи наведене, суд у цій справі дійшов обґрунтованого висновку про те, що право на нарахування індексації у позивача у спірному періоді не виникло.

Крім того, зважаючи на те, що вимоги щодо стягнення сум компенсації втрати частини заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати та щодо стягнення середнього заробітку за час затримки розрахунку при звільненні є похідними від основної вимоги, то за умови відсутності підстав для задоволення основної вимоги немає фактичних підстав й для задоволення всіх похідних вимог (постанова Верховного Суду України від 6 жовтня 2015 р. у справі 21-02046а15).

240.030.000 Фінансування державного соціального забезпечення

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 106 Закону України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (далі — Закон № 1058-IV) щодо документів та/або рішень суб'єкта владних повноважень, які можуть бути підставою для стягнення заборгованості зі страхових внесків або збору на обов'язкове державне пенсійне страхування.

Відповідно до ст. 17 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР державний нагляд у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування здійснює уповноважений Президентом України центральний орган виконавчої влади.

Положенням про Пенсійний фонд України (затверджений Указом Президента України від 1 березня 2001 р. № 121/2001; чинний на час виникнення спірних правовідносин), передбачено, що Пенсійний фонд України (далі — ПФУ) є центральним органом виконавчої влади.

Відповідно до ч. 2 та абзаців 1, 8 ч. 3 ст. 106 Закону № 1058-IV (чинних на час виникнення спірних правовідносин) суми страхових внесків, своєчасно не нараховані та/або не сплачені страхувальниками у строки, визначені ст. 20 цього Закону, в тому числі обчислені територіальними органами ПФУ у випадках, передбачених ч. 3 ст. 20 цього Закону, вважаються простроченою заборгованістю із сплати страхових внесків (далі — недоїмка) і стягуються з нарахуванням пені та застосуванням фінансових санкцій.

Територіальні органи ПФУ за формою і у строки, визначені правлінням ПФУ, надсилають страхувальникам, які мають недоїмку, вимогу про її сплату.

У разі якщо страхувальник, який одержав вимогу територіального органу ПФУ про сплату

недоїмки і протягом десяти робочих днів після її отримання не сплатив зазначену у вимозі суму недоїмки разом із застосованою до нього фінансовою санкцією, включеною до вимоги, або не узгодив вимогу з відповідним органом ПФУ, або не оскаржив вимогу в судовому порядку, а також у разі якщо страхувальник узгодив вимогу, але не сплатив узгоджену суму недоїмки протягом десяти робочих днів після отримання узгодженої вимоги, відповідний орган ПФУ звертається в установленому законом порядку і подає вимогу про сплату недоїмки до відповідного підрозділу державної виконавчої служби. У зазначених випадках орган ПФУ також має право звернутися до суду чи господарського суду з позовом про стягнення недоїмки. У разі звернення органу ПФУ з позовом про стягнення недоїмки до суду передбачені законодавством заходи досудового врегулювання спорів не застосовуються.

Аналіз наведеної норми права дає підстави для висновку, що вимога про сплату недоїмки зі страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування є рішенням, на підставі якого орган ПФУ, у передбачених ст. 106 Закону № 1058-IV випадках, має право звернутися до суду з позовом про стягнення недоїмки.

Суд установив, що за результатами проведених планової та позапланової перевірок з питань одержання вимог законодавства щодо нарахування,

обчислення та сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, інших платежів та надання достовірних відомостей до органів ПФУ управління ПФУ склало акти від 11 грудня 2009 р. № 135 та 17 листопада 2010 р. № 22, у яких вказало суми недоїмки.

Загальне поняття акта перевірки наведено у підпункті 2.4 п. 2 Порядку оформлення результатів перевірок платників з питань дотримання чинного законодавства щодо нарахування, обчислення та сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України (затверджено постановою правління ПФУ від 1 грудня 2008 р. № 21-1; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 24 грудня 2008 р. за № 1226/15917; чинного на час виникнення правовідносин; далі — Порядок оформлення результатів перевірок платників), згідно з яким акт — це документ, який стверджує факт проведення перевірки з питань дотримання чинного законодавства платниками страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Відповідно до п. 2.5 Порядку оформлення результатів перевірок платників акт повинен містити систематизований виклад виявлених під час перевірки фактів порушень норм законодавства щодо нарахування та сплати страхових внесків та інших платежів, а також щодо

формування та надання відомостей про застрахованих осіб, детальний опис виявлених порушень з посиланням на відповідну вимогу законодавства, а також невиконання платником законних вимог посадових осіб органів ПФУ, які проводили перевірку. За результатами перевірки в акті викладаються всі суттєві обставини, які мають відношення до фактів виявлених порушень законодавства. Факти виявлених порушень законодавства викладаються в акті чітко, об'єктивно та повною мірою, з посиланням на первинні або інші документи, які зафіксовані в бухгалтерському обліку, що підтверджують наявність зазначених фактів.

У цьому випадку акт перевірки, в якому відображено узагальнений опис виявлених перевіркою порушень законодавства, що, у свою чергу, відповідає встановленим правилам складання акта перевірки, не є правовим документом, який встановлює відповідальність суб'єкта господарювання та, відповідно, не є актом індивідуальної дії у розумінні ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС).

Отже, предметом оскарження в суді відповідно до ст. 106 Закону № 1058-IV є вимога про сплату недоїмки зі страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування.

Враховуючи викладене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України на підставі аналізу зазначених норм права дійшла висновку, що акт перевірки не є рішенням суб'єкта владних повноважень у розумінні ст. 17 КАС, не зумовлює виникнення будь-яких прав і обов'язків для осіб, робота (діяльність) яких перевірялися, тому його висновки не можуть бути предметом спору. Відсутність спірних відносин, у свою чергу, виключає можливість звернення до суду, оскільки відсутнє право, що підлягає судовому захисту. Акт перевірки є носієм доказової інформації про виявлені контролюючим органом порушення вимог податкового, валютного та іншого законодавства суб'єктами господарювання, документом, на підставі якого приймається відповідне рішення контролюючого органу, а тому оцінка акта, в тому числі й оцінка дій службових осіб контролюючого органу щодо його складання, викладення у ньому висновків перевірки, може бути надана судом при вирішенні спору щодо оскарження рішення, прийнятого на підставі такого акта.

Ураховуючи наведене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що стягнення страхових внесків має відбуватися згідно з положеннями ст. 106 Закону № 1058-IV з урахуванням правових позицій, висловлених Верховним Судом України у постановках від 15 травня 2012 р. та 3 жовтня 2013 р. (справи № 21-51а12 та № 21-359а13 відповідно) (постанова Верховного Суду України від 7 липня 2015 р. у справі 21-334а15).

240.080.000 Пенсійне забезпечення

240.080.010 Загальні питання пенсійного забезпечення

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ст. 62 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII «Про пенсійне забезпечення» (далі — Закон № 1788-XII) щодо права арбітражного керуючого (ліквідатора) підприємства за необхідності вносити виправлені відомості у трудовій книжці працівника.

Згідно зі ст. 100 Закону № 1788-XII особам, які працювали до введення в дію цього Закону на роботах із шкідливими і важкими умовами праці, передбачених раніше діючим законодавством,

пенсії за віком призначаються на таких умовах: а) особам, які мають на день введення в дію цього Закону повний стаж на зазначених роботах, що давав право на пенсію на пільгових умовах, пен-

сії в розмірах, передбачених цим Законом, призначаються відповідно до вимог за віком і стажем, встановлених раніше діючим законодавством; б) особам, які не мають повного стажу роботи із шкідливими і важкими умовами праці, вік, необхідний для призначення пенсії відповідно до ст. 12, знижується пропорційно наявному стажу в порядку, передбаченому статтями 13—14 цього Закону, виходячи з вимог цього стажу, встановлених раніше діючим законодавством.

Відповідно до п. «б» ч. 1 ст. 13 Закону № 1788-ХІІ (чинного на час виникнення спірних правовідносин) на пільгових умовах мають право на пенсію за віком, незалежно від місця останньої роботи, працівники, зайняті повний робочий день на інших роботах із шкідливими і важкими умовами праці, — за списком № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників, затверджуваним Кабінетом Міністрів України, і за результатами атестації робочих місць, зокрема, жінки — після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 20 років, з них не менше 10 років на зазначених роботах.

Працівникам, які мають не менше половини стажу роботи із шкідливими і важкими умовами праці, пенсії на пільгових умовах призначаються із зменшенням віку, передбаченого ст. 12 цього Закону, на 1 рік за кожні 2 роки 6 місяців такої роботи чоловікам і за кожні 2 роки такої роботи — жінкам.

Згідно зі ст. 62 Закону № 1788-ХІІ основним документом, що підтверджує стаж роботи, є трудова книжка. Порядок підтвердження наявного трудового стажу при відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до п. 4.5 Порядку застосування Списків № 1 і № 2 виробництв, робіт, професій, посад і показників при обчисленні стажу роботи, що дає право на пенсію за віком на пільгових умовах (затверджений наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 18 листопада 2005 р. № 383; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 1 грудня 2005 р. за № 1451/11731), якщо атестація з 21 серпня 1992 р. не проводилася чи за результатами атестації, вперше проведеної після 21 серпня 1997 р., право не підтвердилось, до пільгового стажу зараховується лише період роботи із шкідливими умовами праці на даному підприємстві, в установі чи організації до 21 серпня 1992 р. включно, тобто до набуття чинності Порядком проведення атеста-

ції робочих місць за умовами праці (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 1992 р. № 442 (далі — Порядок проведення атестації робочих місць, постанова № 422 відповідно). У такому ж порядку зараховується пільговий стаж, якщо за результатами атестації, вперше проведеної до 21 серпня 1997 р., право на пільгове пенсійне забезпечення не підтвердилось.

Пунктами 1, 2 Порядку підтвердження наявного трудового стажу для призначення пенсій за відсутності трудової книжки або відповідних записів у ній (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1993 р. № 637) передбачено, що основним документом, що підтверджує стаж роботи, є трудова книжка.

Спільним наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 р. № 58 затверджено Інструкцію про порядок ведення трудових книжок працівників.

Згідно з п. 2.6 цієї Інструкції у разі виявлення неправильного або неточного запису відомостей про роботу, переведення, а також про нагородження та заохочення тощо, виправлення виконується власником або уповноваженим ним органом, де було зроблено відповідний запис. Власник або уповноважений ним орган за новим місцем роботи зобов'язаний надати працівнику в цьому необхідну допомогу.

Відповідно до п. 2.8 Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників якщо підприємство, яке зробило неправильний або неточний запис, ліквідоване, відповідний запис робиться правонаступником і засвідчується печаткою, а в разі його відсутності — вищестоящою організацією, якій було підпорядковане підприємство, а в разі його відсутності — обласним, держархівом м. Києва, держархівом м. Севастополя і держархівом при Раді Міністрів Криму.

Згідно з п. 2.9 зазначеної Інструкції виправлені відомості про роботу, про переведення на іншу роботу, про нагородження та заохочення та інші мають повністю відповідати оригіналу наказу або розпорядження. У разі втрати наказу чи розпорядження або невідповідності їх фактично виконуваний роботі виправлення відомостей про роботу здійснюється на основі інших документів, що підтверджують виконання робіт, не зазначених у трудовій книжці.

Аналізуючи наведені норми права, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що арбітражний керуючий (ліквідатор) підприємства, яке зробило неправильний або неточний запис у трудовій книжці працівника, має право вносити виправлені відомості у порядку, передбаченому Інструкцією про порядок ведення трудових книжок працівників (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2015 р. у справі № 21-1346а15).

240.080.020 Обчислення стажу роботи для призначення пенсій

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень статей 52, 55 Закону № 1788-ХІІ та положень примітки 2 до Переліку закладів і установ освіти, охорони здоров'я та соціального захисту і посад, робота на яких дає право на пенсію за вислугу років (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 4 листопада 1993 р. № 909 (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин); далі — Перелік закладів і установ) щодо особливостей зарахування роботи на посадах медичної сестри до стажу роботи, який дає право на пенсію за вислугу років.

Відповідно до п. «е» ст. 55 Закону № 1788-ХІІ право на пенсію за вислугу років мають працівники освіти, охорони здоров'я та соціального захисту населення за наявності спеціального стажу роботи від 25 років до 30 років за переліком, що затверджується у порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, незалежно від віку.

Згідно з Переліком закладів і установ до спеціального стажу, який дає право на пенсію за вислугу років, зараховуються періоди роботи на посадах лікарів та середнього медичного персоналу (незалежно від найменування посад) у лікарняних закладах, лікувально-профілактичних закладах особливого типу, лікувально-трудовах профілакторіях, амбулаторно-поліклінічних закладах, закладах швидкої та невідкладної медичної допомоги, закладах переливання крові, закладах охорони материнства і дитинства, санаторно-курортних закладах, установах з проведення лабораторних та інструментальних досліджень і випробувань Держсанепідслужби та територіальних органах Держсанепідслужби (щодо працівників, які не є державними службовцями), діагностичних центрах.

Разом з тим відповідно до примітки 2 до зазначеного Переліку робота за спеціальністю в закладах, установах і на посадах, передбачених цим Переліком, дає право на пенсію незалежно від форми власності та відомчої підпорядкованості закладів і установ.

Визначення поняття «заклад охорони здоров'я» наведено в ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ (в редакції, чинній на час

виникнення спірних правовідносин) — це юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, основним завданням яких є забезпечення медичного обслуговування населення на основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників.

Відповідно до ч. 2 ст. 16 цих Основ заклади охорони здоров'я створюються підприємствами, установами та організаціями з різними формами власності, а також приватними особами за наявності необхідної матеріально-технічної бази і кваліфікованих фахівців.

Порядок і умови створення закладів охорони здоров'я, державної реєстрації та акредитації цих закладів, а також порядок ліцензування медичної та фармацевтичної практики визначаються актами законодавства України.

Відповідно до п. 1 Порядку акредитації закладу охорони здоров'я (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 липня 1997 р. № 765 (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин); далі — Порядок акредитації) державна акредитація закладу охорони здоров'я — це офіційне визнання статусу закладу охорони здоров'я, наявності в ньому умов для надання певного рівня медико-санітарної допомоги, підтвердження його відповідності встановленим критеріям та гарантії високої якості професійної діяльності.

Згідно з п. 2 зазначеного Порядку акредитації підлягають незалежно від форми власності усі заклади охорони здоров'я.

Таким чином, приватне підприємство офіційно набуває статусу закладу охорони здоров'я на підставі акредитації.

Ураховуючи наведене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла такого правового висновку: до стажу роботи, який дає право на пенсію за вислугу років, зараховується, зокрема, робота на посадах медичної сестри у закладах, які офіційно набули статусу закладу охорони здоров'я на підставі акредитації.

Як установив суд апеляційної інстанції, стоматологічна амбулаторія та медичний центр ПП «Аркада», в яких працювала Особа 1 з 1 липня 2003 р. по 3 жовтня 2014 р., не проходили акредитацію, тому, враховуючи положення наведених вище норм законодавства, вони не мають офіційного визнання статусу закладу охорони здоров'я. Таким чином, робота в цих закладах не може бути зарахована до спеціального стажу, який дає право на пенсію за вислугу років (постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2015 р. у справі 21-1633а15).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень п. 5 Прикінцевих положень Закону № 1058-IV (у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) щодо випадків виникнення права для пільгового обчислення страхового стажу особам, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі.

За правилами абзаців 1 та 2 п. 5 Прикінцевих положень Закону № 1058-IV період роботи до 1 січня 1991 р. в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі колишнього Союзу РСР, а також на острові Шпіцберген зараховується до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло до 1 січня 1991 р. Пільгове обчислення страхового стажу застосовується для осіб, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, та на яких поширювалися пільги, передбачені для працюючих в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, відповідно до Указу Президії Верховної Ради Союзу РСР від 10 лютого 1960 р. «Про впорядкування пільг для осіб, які працюють в районах Крайньої Півночі і в місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі» (далі — Указ від 10 лютого 1960 р.), постанови Ради Міністрів Союзу РСР від 10 лютого 1960 р. № 148 «Про порядок застосування Указу Президії Верховної Ради Союзу РСР від 10 лютого 1960 р. «Про впорядкування пільг для осіб, які працюють в районах Крайньої Півночі і в місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі» (далі — постанова № 148), Указу 26 вересня 1967 р. № 1908-VII «Про розширення пільг на осіб, що працюють в районах Крайньої Півночі і у місцевостях, що прирівнюються до районів Крайньої Півночі» (далі — Указ від 26 вересня 1967 р.).

Указом від 10 лютого 1960 р. передбачено надання всім робітникам і службовцям державних, кооперативних і громадських підприємств, установ і організацій таких пільг: виплату надбавок до заробітної плати, надання додаткових відпусток, можливість об'єднання відпусток, але не більш як за три роки, виплату різниці між розміром допомоги по соціальному страхуванню і фактичним заробітком (включаючи надбавки) у разі тимчасової втрати працездатності (статті 1—4).

Статтю 5 цього Указу встановлено надання додаткових пільг, зокрема, зарахування одного року роботи у вказаних районах за один рік і шість місяців роботи при обчисленні стажу, що дає право на отримання пенсії за віком і по інвалідності працівникам, які переводились, направлялись або запрошувались на роботу в райо-

ни Крайньої Півночі і в місцевості, прирівняні до районів Крайньої Півночі, з інших місцевостей країни, за умови укладення ними трудових договорів про роботу в цих районах строком на п'ять років, а на островах Північного Льодовитого океану — два роки.

Аналогічні умови щодо застосування пільг, визначених ст. 5 Указу від 10 лютого 1960 р., передбачені й Інструкцією про порядок надання пільг особам, які працюють у районах Крайньої Півночі і в місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі (затверджена постановою Державного комітету Ради Міністрів СРСР з питань праці і заробітної плати та Президії ВЦРПС від 16 грудня 1967 р. № 530/П-28).

Абзацом 1 п. 5.9 Основних положень про вахтовий метод організації робіт (затвержені постановою Державного комітету СРСР з праці і соціальних питань, Секретаріату ВЦРПС та Міністерства охорони здоров'я СРСР від 31 грудня 1987 р. № 794/33-82 (далі — Положення про вахтовий метод) встановлено, що працівникам підприємств та організацій, які виїжджають для виконання робіт вахтовим методом у райони Крайньої Півночі або в прирівняні до них місцевості з інших районів держави, надаються пільги, передбачені статтями 1—4 Указу від 10 лютого 1960 р., з врахуванням змін та доповнень, внесених статтями 1 та 2 Указу від 26 вересня 1967 р.

Таким чином, пільги, передбачені ст. 5 Указу від 10 лютого 1960 р., в тому числі зарахування одного року роботи у районах Крайньої Півночі і в місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, за один рік і шість місяців роботи при обчисленні стажу, що дає право на отримання пенсії за віком і по інвалідності, не поширюються на працівників, що працювали вахтовим методом.

Суди встановили, що Особа 1 працював в Івано-Франківському управлінні бурових робіт водієм першого класу, водієм-наставником автоколони з 2 березня 1979 р. по 16 березня 2008 р., а саме: в період з 2 березня 1979 р. по 31 серпня 1985 р. — вахтово-експедиційним методом в місцевості, прирівняній до районів Крайньої Півночі (в Ханті-Мансійському автономному окрузі Тюменської області), а з 1 вересня 1985 р. по 7 серпня 1994 р. — вахтово-експедиційним методом у районах Крайньої Півночі (в Ямало-Ненецькому автономному окрузі Тюменської області); з 8 серпня

1994 р. по 16 березня 2008 р. — в Україні, що підтверджується записами в трудовій книжці та довідками, виданими Прикарпатським управлінням бурових робіт публічного акціонерного товариства «Укрнафта» 28 грудня 2007 р. за № 11-1082 та 30 травня 2014 р. за № 10-706.

У довідці від 30 травня 2014 р. за № 10-706 вказано, що робота вахтово-експедиційним методом проводилась у режимі 15 робочих днів у місяць у районах Крайньої Півночі та прирівняних до них районах по 12 годин за добу. До заробітної плати виплачувався районний коефіцієнт і пів-

нічна надбавка, а також надавалися додаткові відпустки.

Отже, Вищий адміністративний суд України в постанові від 28 травня 2015 р. дійшов правильного висновку, що робота Особи 1 вахтовим методом по 15 днів на місяць у районах Крайньої Півночі і в місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, за трудовим договором із підприємством, що не було розташоване у цих районах, не дає йому права на пільги з кратного обчислення трудового стажу (один рік за один рік і шість місяців).

З огляду на викладене колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що на працівників, які працювали вахтовим методом в районах Крайньої Півночі і в місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, поширюються пільги, передбачені статтями 1—4 Указу від 10 лютого 1960 р., а додаткові пільги, передбачені ст. 5, зокрема зарахування одного року роботи у районах Крайньої Півночі і в місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, за один рік і шість місяців роботи при обчисленні стажу, що дає право на отримання пенсії за віком і по інвалідності, не поширюються (*постанова Верховного Суду України від 27 жовтня 2015 р. у справі 21-3324a15*).

240.080.030 Обчислення і призначення пенсій. Перерахунок пенсій

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень статей 56, 57 Закону України від 28 лютого 1991 р. № 796-XII «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» (далі — Закон № 796-XII) та ч. 2 ст. 27 Закону № 1058-IV щодо виникнення права на перерахунок пенсії з урахуванням середньомісячного фактичного заробітку на території радіоактивного забруднення.

Законом № 796-XII визначено основні положення щодо реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, умов проживання і трудової діяльності, соціального захисту потерпілого населення.

Як убачається з матеріалів справи, Особа 1 є учасником ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС 2-ї категорії. З 24 червня 2009 р. перебуває на обліку в управлінні ПФУ та отримує пенсію за віком із зменшенням пенсійного віку відповідно до ст. 55 Закону № 796-XII.

У липні 2014 р. Особа 1 звернувся до суду з позовною заявою, в якій просив визнати протиправними дії відповідача щодо відмови йому в перерахунку пенсії та нарахування і виплати додаткової пенсії за шкоду, заподіяну здоров'ю, відповідно до п. 2 ст. 27 Закону № 1058-IV та статей 56, 57 Закону № 796-XII.

Відмовляючи в задоволенні позову в частині нарахування і виплати основної пенсії відповідно до ст. 57 Закону № 796-XII з урахуванням заробітку на територіях радіоактивного забруднення, а також пільгового обчислення стажу роботи відповідно до ч. 2 ст. 56 Закону № 796-XII, суди виходили з того, що пенсія Особи 1 об-

числена з дотриманням вимог статей 25, 27, 40 Закону № 1058-IV, а заявлені позовні вимоги не підтверджуються.

Відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону № 1058-IV за бажанням застрахованої особи частина розміру пенсії за віком за період страхового стажу, набутого до дня набрання чинності цим Законом, може бути визначена відповідно до раніше діючого законодавства, а частина розміру пенсії за період страхового стажу, набутого після набрання чинності цим Законом, — відповідно до цього Закону. Тобто цією нормою надано право обирати умови, норми та порядок пенсійного забезпечення, які встановлені загальним Законом № 1058-IV або спеціальним Законом № 796-XII.

Відповідно до ст. 57 Закону № 796-XII в редакції, яка діяла на час виникнення спірних правовідносин, обчислення середньомісячного заробітку провадиться згідно із Законом № 1058-IV. У разі обчислення пенсії відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону № 1058-IV за бажанням того, хто звернувся за пенсією, середньомісячний фактичний заробіток для обчислення пенсії може визначатися за будь-які 12 місяців підряд роботи на територіях радіоактивного забруднення.

Таким чином, позивач має право на перерахунок пенсії з урахуванням середньомісячного фактичного заробітку на території радіоактивного забруднення.

Відповідно до ч. 2 ст. 56 Закону № 796-XII право на пенсію в повному розмірі мають громадяни, віднесені до категорії 1, 2, 3, 4, за умови стажу роботи не менш як: чоловіки — 20 років, жінки — 15 років, із збільшенням пенсії на 1 % заробітку за кожний рік роботи понад встановлений цим пунктом стаж, але не вище 75 % заробітку.

У зв'язку з цим для громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, порядок обчислення стажу роботи має пільговий характер та визначений в ч. 2 ст. 56 Закону № 796-XII.

Із наведеного випливає, що суди неправильно витлумачили положення законів № 796-XII і № 1058-IV, внаслідок чого дійшли помилкового висновку про необґрунтованість позовних вимог (*постанова Верховного Суду України від 7 липня 2015 р. у справі 21-727а15*).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень Закону № 1282-XII (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1282-XII) та пунктів 3, 5 Порядку проведення індексації грошових доходів (в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин) щодо індексації пенсії, надбавок, доплат.

Відповідно до ст. 1 Закону № 1282-XII індексація грошових доходів населення — це встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами України механізм підвищення грошових доходів населення, що дає можливість частково або повністю відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг; поріг індексації — це величина індексу споживчих цін, яка надає підстави для проведення індексації грошових доходів населення.

Згідно із ч. 1 ст. 2 цього Закону індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані ними в гривнях на території України і які не мають разового характеру, у тому числі пенсії. У ч. 5 цієї ж статті вказано, що індексації підлягають грошові доходи населення у межах прожиткового мінімуму, встановленого для відповідних соціальних і демографічних груп населення.

За змістом ст. 4 зазначеного Закону індексація грошових доходів населення проводиться в разі, коли величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації, який установлюється в розмірі 101 відсотка. Подальша індексація споживчих цін для індексації грошових доходів населення починається за місяцем, у якому індекс споживчих цін перевищив поріг індексації 101 відсоток. Підвищення грошових доходів населення у зв'язку з індексацією настає за місяцем, у якому опубліковано індекс споживчих цін.

У ч. 2 ст. 6 Закону № 1282-XII встановлено, що порядок проведення індексації грошових доходів населення визначається Кабінетом Міністрів України.

З метою реалізації Закону України від 6 лютого 2003 р. № 491-IV «Про внесення змін до Закону України «Про індексацію грошових доходів населення» Кабінет Міністрів України затвердив Порядок проведення індексації грошових доходів.

Постановою Кабінету Міністрів України від 12 березня 2008 р. № 170 (далі — постанова № 170) до Порядку проведення індексації грошових доходів внесено зміни. Зокрема, абз. 2 п. 2 Порядку проведення індексації грошових доходів викладено в редакції, згідно з якою індексації підлягають пенсії (з урахуванням надбавок, доплат, підвищень до пенсії, додаткової пенсії, цільової грошової допомоги на прожиття, державної допомоги та компенсаційних виплат, крім тих, які зазначені у п. 3 цього Порядку), щомісячне довічне грошове утримання, що виплачується замість пенсії <...>.

Цією ж постановою п. 3 Порядку проведення індексації грошових доходів доповнено новим абзацом — 7, згідно з яким до об'єктів індексації, визначених у п. 2, не відносяться, зокрема, соціальні виплати, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму (пенсії, обчислені з урахуванням абз. 1 ч. 1 ст. 28 Закону № 1058-IV; додаткова пенсія, підвищення, компенсаційні виплати, надбавки та інші доплати до пенсії, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму <...>.

В абз. 1 ч. 1 ст. 28 Закону № 1058-IV передбачено, що мінімальний розмір пенсії за віком за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок 30 років страхового стажу встановлюється в розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом.

Суди попередніх інстанцій встановили, що Особа 1 отримує пенсію за віком, до розміру якої проводиться доплата до прожиткового мінімуму згідно з абз. 1 ч. 1 ст. 28 Закону № 1058-IV. Так, станом на 1 вересня 2014 р. розмір пенсії Особи 1 складався з: основної пенсії, що була перерахована відповідно до Закону № 1058-IV; доплати за

понаднормовий стаж; доплати до прожиткового мінімуму; підвищення за статус «дитина війни».

З часу внесення постановою № 170 вищезазначених змін до Порядку проведення індек-

сації грошових доходів проведення індексації пенсії, надбавок, доплат, розміри яких обраховуються виходячи з прожиткового мінімуму, чинне законодавство не передбачає.

На підставі аналізу зазначених норм права колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України дійшла висновку про те, що до об'єктів індексації, визначених у п. 2 Порядку проведення індексації грошових доходів, не відносяться, зокрема, соціальні виплати, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму (пенсії, обчислені з урахуванням абз. 1 ч. 1 ст. 28 Закону № 1058-IV); додаткова пенсія, підвищення, компенсаційні виплати, надбавки та інші доплати до пенсії, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму (постанова Верховного Суду України від 8 вересня 2015 р. у справі 21-606а15).

3. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 3 ст. 1 Тимчасової угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про гарантії прав громадян, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, які прирівняні до районів Крайньої Півночі, в галузі пенсійного забезпечення від 15 січня 1993 р. (далі — Тимчасова угода), статей 3, 5 Угоди про гарантії прав громадян держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі пенсійного забезпечення від 13 березня 1993 р. (далі — Угода про гарантії прав громадян), частин 1, 2 ст. 4 та п. 5 Прикінцевих положень Закону № 1058-IV щодо окремих особливостей призначення пенсії особам, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, які прирівняні до районів Крайньої Півночі.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 85 у поєднанні із п. 6 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення.

Згідно зі ст. 9 Основного Закону чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Базовим (рамковим) нормативно-правовим актом, який визначає принципи, засади і механізм функціонування системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, призначення пенсії, є Закон № 1058-IV.

Відповідно до ст. 5 цього Закону він регулює відносини, що виникають між суб'єктами системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Дія інших нормативно-правових актів може поширюватися на ці відносини лише у випадках, передбачених цим Законом, або в частині, що не суперечить цьому Закону.

Згідно із ч. 2 ст. 5 Закону № 1058-IV виключно цим Законом визначаються, зокрема, коло осіб, які підлягають загальнообов'язковому страхуванню; види пенсійних виплат; умови набуття права та порядок визначення розмірів пенсійних виплат; порядок здійснення пенсійних виплат за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням.

Відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону № 1058-IV якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про пенсійне забезпечення, то застосовуються норми міжнародного договору.

Згідно із ч. 3 цієї ж статті види пенсійного забезпечення, пенсійний вік для чоловіків та жінок, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат, умови, норми та порядок пенсійного забезпечення визначаються виключно законами про пенсійне забезпечення.

За п. 16 Прикінцевих положень Закону № 1058-IV до приведення законодавства України у відповідність із цим Законом закони України та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.

Відповідно до ч. 4 ст. 24 Закону № 1058-IV періоди трудової діяльності та інші періоди, що враховувалися до стажу роботи для призначення пенсії до набрання чинності цим Законом, зараховуються до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше.

Згідно із п. 5 Прикінцевих положень Закону № 1058-IV період роботи до 1 січня 1991 р. в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі колишнього Союзу РСР, а також на острові Шпіцберген зараховується до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло до 1 січня 1991 р.

Пільгове обчислення страхового стажу застосовується для осіб, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, та на яких поширювалися пільги, передбачені для працюючих в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, відповідно до Указу від 10 лютого 1960 р., постанови № 148, Указу від 26 вересня 1967 р.

Пільгове обчислення страхового стажу провадиться на підставі трудової книжки, або письмового трудового договору, або довідки, в яких зазначено період роботи в районах Крайньої Півночі та місцевостях, прирівняних до районів Крайньої Півночі, та користування пільгами, передбаченими вищезазначеними нормативно-правовими актами.

За ст. 3 Угоди про гарантії прав громадян всі витрати, пов'язані зі здійсненням пенсійного забезпечення за цією Угодою, несе держава, що надає забезпечення. Взаємні розрахунки не проводяться, якщо інше не передбачено двосторонніми угодами.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 6 цієї Угоди призначення пенсій громадянам держав-учасниць Угоди проводиться за місцем проживання. Для

встановлення права на пенсію, в тому числі пенсію на пільгових умовах і за вислугу років, громадянам держав-учасниць Угоди враховується трудовий стаж, набутий на території будь-якої з цих держав, а також на території колишнього Союзу РСР за час до набуття чинності цією Угодою.

Згідно із частинами 1, 3 ст. 1 Тимчасової угоди громадяни Сторін, що домовляються, які пропрацювали не менше 15 календарних років в районах Крайньої Півночі або не менше 20 календарних років в місцевостях, які прирівняні до районів Крайньої Півночі, незалежно від місця їх постійного проживання на території обох держав мають право на пенсію за віком: чоловіки — по досягненню 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років, жінки — по досягненню 50 років і при загальному стажі роботи не менше 20 років. У випадках, коли законодавством однієї зі Сторін, що домовляються, передбачені більш пільгові умови і норми пенсійного забезпечення громадян, які працювали в районах Крайньої Півночі і в місцевостях, які прирівняні до районів Крайньої Півночі, при призначенні пенсії по старості (за віком) на території даної держави застосовується чинне законодавство цієї Сторони.

Нормативний підхід до розуміння норм права, що регулюють відносини призначення, перерахунку і виплати пенсій, в поєднанні з конституційними положеннями про пріоритет міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, які встановлюють інші норми, ніж ті, що передбачені законодавством України про пенсійне забезпечення, дає можливість дійти висновку про те, що особи, які працювали в районах Крайньої Півночі та місцевостях, які прирівняні до районів Крайньої Півночі, мають право на призначення пенсії за віком у разі настання умов (досягнення віку, напрацювання стажу), за яких відповідно до положень ч. 1 ст. 1 Тимчасової угоди виникає право на призначення такої пенсії на пільгових умовах.

Конституція України, Закон № 1058-IV, Угода про гарантії прав громадян, частини 1 і 3 ст. 1 Тимчасової угоди не містять положень, точний зміст яких або їх тлумачення припускали право на призначення пенсії за віком названій вище категорії осіб із застосуванням законодавства держави, що є Стороною Тимчасової угоди та/чи Угоди про гарантії прав громадян (*постанова Верховного Суду України від 1 грудня 2015 р. у справі 21-2907а15*).

240.080.100 Виплата пенсії

1. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень Порядку проведення індексації грошових доходів щодо підстав для індексації пенсії.

Відповідно до ст. 1 Закону № 1282-ХІІ індексація грошових доходів населення — це встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами України механізм підвищення грошових доходів населення, що дає можливість частково або повністю відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг.

За змістом ст. 2 вказаного Закону індексації підлягають грошові доходи громадян, одержані

ними в гривнях на території України і які не мають разового характеру, в тому числі й пенсії.

За правилами ст. 3 Закону № 1282-ХІІ індекс споживчих цін обчислюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики, і не пізніше 10 числа місяця, що настає за звітним, публікується в офіційних періодичних виданнях.

Індексація грошових доходів населення проводиться в разі, коли величина індексу споживчих цін перевищила поріг індексації, який установлюється в розмірі 101 відсотка. Подальша індексація споживчих цін для індексації грошових доходів населення починається за місяцем, у якому індекс споживчих цін перевищив поріг індексації 101 відсоток. Підвищення грошових доходів населення у зв'язку з індексацією настає за місяцем, у якому опубліковано індекс споживчих цін (частини 1, 3, 4 ст. 4 Закону № 1282-ХІІ).

Згідно зі ст. 6 Закону № 1282-ХІІ у разі виникнення обставин, передбачених ст. 4 цього Закону, грошові доходи населення визначаються як результат добутку розміру доходу, що підлягає індексації в межах прожиткового мінімуму для відповідних соціальних і демографічних груп населення, та величини індексу споживчих цін.

У справі, що розглядалася, суди встановили, що Особа 1 отримує пенсію за списком № 1 та в складі її пенсії є доплата до прожиткового мінімуму відповідно до абз.1 ч. 1 ст. 28 Закону № 1058-IV.

За таких обставин, на думку колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, законних підстав для здійснення індексації пенсії позивачу немає (постанова Верховного Суду України від 13 жовтня 2015 р. у справі 21-2389а15).

2. Висновок Верховного Суду України про правильне застосування положень ч. 18 ст. 50¹ та ч. 2 ст. 87 Закону України від 5 листопада 1991 р. № 1789-ХІІ «Про прокуратуру» (далі — Закон № 1789-ХІІ), а також ч. 2 ст. 99 КАС щодо окремих питань перерахунку пенсій, призначених працівникам прокуратури, а також щодо особливостей звернення до адміністративного суду у справах цієї категорії.

Відповідно до ч. 2 ст. 87 Закону № 1788-ХІІ суми пенсії, не одержані своєчасно з вини органу, що призначає або виплачує пенсію, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком.

Буквальне тлумачення наведеної норми права дає підстави вважати, що ця норма закону стосується вже нарахованих сум пенсій за минулий час, однак не виплачених з вини ПФУ.

Таке ж правило закріплене ч. 2 ст. 46 Закону № 1058-IV, у якій йдеться про те, що нараховані суми пенсії, не отримані з вини органу, що призначає і виплачує пенсію, виплачуються за минулий час без обмеження будь-яким строком з нарахуванням компенсації втрати частини доходів.

Таким чином, положення наведених норм права регулюють виплату за минулий час уже нарахованих пенсій, однак не виплачених з вини ПФУ.

Водночас згідно із ч. 2 ст. 99 КАС для звернення до адміністративного суду за захистом прав,

Порядок проведення індексації грошових доходів населення визначається Кабінетом Міністрів України.

На виконання зазначеної норми Закону Кабінет Міністрів України 17 липня 2003 р. постановою № 1078 затвердив Порядок, яким визначено правила обчислення індексу споживчих цін для проведення індексації та сум індексації грошових доходів населення. При цьому в п. 3 вказаного Порядку визначено перелік грошових доходів громадян, одержаних в гривнях на території України, які не мають разового характеру, проте не належать до об'єктів індексації. До них, зокрема, належать соціальні виплати, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму (пенсії, обчислені з урахуванням абз. 1 ч. 1 ст. 28 Закону № 1058-IV, додаткова пенсія, підвищення, компенсаційні виплати, надбавки та інші доплати до пенсії, які визначаються залежно від прожиткового мінімуму).

свобод та інтересів особи встановлюється шестимісячний строк, який, якщо не встановлено інше, обчислюється з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів. Відповідно до ст. 100 КАС адміністративний позов, поданий після закінчення строків, установлених законом, залишається без розгляду, якщо суд за заявою особи, яка його подала, не знайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала.

Отже, спори у справах, пов'язаних з пенсійними виплатами, мають розглядатися у межах звернення до адміністративного суду, тобто в межах шестимісячного строку.

Як установили суди, 6 жовтня 2014 р. Особа 1 зверталася до управління ПФУ із заявою про перерахунок її пенсії відповідно до вимог законодавства, проте 23 жовтня 2014 р. відповідач відмовив їй у задоволенні заяви, тому у листопаді 2014 р. Особа 1 оскаржила вказану відмову управління ПФУ в суді.

Ураховуючи наведене, колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України не погоджується з висновком суду апеляційної інстанції про застосування до спірних правовідносин шестимісячного строку звернення до суду, визначеного ч. 2 ст. 99 КАС, оскільки Особа 1 не пропустила строк звернення до суду, що підтверджується матеріалами справи.

Разом з тим при розгляді цієї справи слід застосовувати положення спеціальних норм, а саме Закону № 1789-ХІІ в редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин.

Так, у ч. 18 ст. 50¹ цього Закону передбачено, що призначені працівникам прокуратури пен-

сії перераховуються у зв'язку з підвищенням заробітної плати відповідних категорій прокурорсько-слідчих працівників. Перерахунок призначених пенсій провадиться з першого числа місяця, що йде за місяцем, в якому настали обставини, що тягнуть зміну розміру пенсії. Якщо при цьому пенсіонер набув права на підвищення пенсії, різницю в пенсії за минулий час може бути виплачено йому не більш як за 12 місяців. Перерахунок пенсій провадиться з урахуванням фактично отримуваних працівником виплат і умов оплати праці, що існували на день його звільнення з роботи.

За наведених обставин колегія суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України вважає, що положення ст. 87 Закону № 1788-ХІІ не підлягають застосуванню до заявлених позовних вимог Особи 1, адже приписи цієї норми регулюють виплату за минулий час уже нарахованих пенсій, однак не виплачених з вини ПФУ. Натомість застосуванню підлягає ч. 18 ст. 501 Закону № 1789-ХІІ, оскільки у справі, що розглядалася, право позивача на перерахунок пенсії відповідач не визнав, що і стало підставою звернення до суду.

Особа 1 право на підвищення пенсії набула з 1 липня 2012 р., як це визначено у постанові Кабінету Міністрів України від 30 травня 2012 р. № 505 «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників органів прокуратури», а звернулася до управління ПФУ із заявою про перерахунок пенсії 6 жовтня 2014 р., а отже, у зв'язку з обмеженням терміну виплати нормами спеціального закону виплата має бути здійснена за 12 місяців до дня звернення Особи 1 до органу ПФУ за перерахунком пенсії, а саме із 6 жовтня 2013 р. (постанова Верховного Суду України від 15 грудня 2015 р. у справі 21-4289а15).

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановах, прийнятих за результатами розгляду справ із підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за I півріччя 2016 р. *

Підрозділ 1.3. Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

1.3.1. 7 червня 2014 р. набув чинності Закон України від 3 червня 2014 р. № 1304-VII «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (далі — Закон № 1304-VII).

Поняття «мораторій» у цивільному законодавстві визначається як відстрочення виконання зобов'язання (п. 2 ч. 1 ст. 263 ЦК України).

Положеннями Закону № 1304-VII не передбачено підстав для відмови в захисті порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів кредиторів.

Рішення судів про звернення стягнення на предмет іпотеки, ухвалені до і після прийняття Закону № 1304-VII, залишаються в силі, а їх виконання зупиняється до вдосконалення механізму, передбаченого п. 3 цього Закону (постанова Судової палати у цивільних справах Верховного

* Продовження. Початок матеріалу опубліковано в журналі за 2016 р. № 9. — С. 28—33.

Суду України від 20 січня 2016 р. у справі № 6-482цс15).

1.3.2. За змістом частин 1, 2, 4 ст. 12 Закону України від 2 червня 2005 р. № 2623-IV «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 2623-IV) держава охороняє і захищає права та інтереси дітей під час вчинення правочинів щодо нерухомого майна. Неприпустиме зменшення або обмеження прав і охоронюваних законом інтересів дітей при вчиненні будь-яких правочинів стосовно нерухомого майна, право власності на яке або право користування яким мають діти. Для здійснення таких правочинів потрібна попередня згода органів опіки та піклування.

Вирішуючи категорію справ за позовами в інтересах дітей про визнання недійсними договорів іпотеки, обґрунтованими порушенням ст. 12 Закону № 2623-IV (у зазначеній редакції або в редакції Закону України від 21 грудня 2010 р. № 2823-VI «Про внесення змін до Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей» — залежно від моменту виникнення спірних правовідносин), судам необхідно в кожному конкретному випадку:

1) перевіряти на момент укладення оспорюваного договору наявність у дитини права користування житловим приміщенням, яке може ґрунтуватися на документальній підставі (наприклад, довідка про наявність зареєстрованих осіб на житловій площі, серед яких зазначено й дитину) або на законі (ст. 29 ЦК України); за відсутності реєстрації дитини в спірному приміщенні на момент укладення оспорюваного договору — з'ясувати наявність у дитини іншого місця проживання;

2) ураховувати добросовісність поведінки іпотекодавців щодо надання документів про права дітей на житло — предмет іпотеки при укладенні оспорюваних договорів (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 27 січня 2016 р. у справі № 6-1055цс15*).

1.3.3. Згідно із ч. 5 ст. 11 ЦК України цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду лише у випадках, встановлених актами цивільного законодавства. Можливість виникнення права власності за рішенням суду передбачено лише у статтях 335 та 376 ЦК України. В усіх інших випадках право власності набувається з не заборонених законом підстав, зокрема з правочинів (ч. 1 ст. 328 ЦК України). Стаття 392 ЦК України не породжує, а підтверджує наявне в позивача право власності, набуте раніше на законних підставах, у тому випадку, якщо відповідач не

визнає, заперечує або оспорує наявне в позивача право власності, а також у разі втрати позивачем документа, який засвідчує його право власності.

Відповідно до ст. 578 ЦК України та ст. 6 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» майно, що є у спільній власності, може бути передане в заставу (іпотеку) лише за згодою усіх співвласників.

Така згода за своєю правовою природою є одностороннім правочиним. Згідно із ч. 1 ст. 219 ЦК України в разі недодержання вимоги закону про нотаріальне посвідчення одностороннього правочину такий правочин є нікчемним.

Разом з тим відсутність такої згоди сама по собі не може бути підставою для визнання договору, укладеного одним із подружжя без згоди другого з подружжя, недійсним.

Пунктом 6 ст. 3 ЦК України до засад цивільного законодавства віднесено, серед іншого, добросовісність.

Відповідно до ч. 2 ст. 369 цього Кодексу в разі вчинення одним із співвласників правочину щодо розпорядження спільним майном вважається, що він вчинений за згодою всіх співвласників.

Укладення одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд установить, що той з подружжя, хто уклав договір щодо спільного майна, та третя особа — контрагент за таким договором діяли недобросовісно, зокрема, що третя особа знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 27 січня 2016 р. у справі № 6-1912цс15; від 30 березня 2016 р. у справі № 6-533цс16*).

1.3.4. Загальним правилом, закріпленим у ч. 1 ст. 261 ЦК України, встановлено, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Перебіг позовної давності за вимогами про визнання недійсним правочину починається за загальними правилами, визначеними у ч. 1 ст. 261 зазначеного Кодексу, тобто від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про вчинення цього правочину.

Положення ч. 5 ст. 261 ЦК України застосовуються до вимог про зобов'язання сторін (щодо виконання правочину), а не до вимог про не-

дійсність правочину (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 лютого 2016 р. у справі № 6-75ц15*).

1.3.5. Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» в разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки. Право іпотекодержателя на звернення стягнення на предмет іпотеки також виникає з підстав, встановлених ст. 12 цього Закону.

Право вибору конкретного способу звернення стягнення на предмет іпотеки покладається на іпотекодержателя. Відповідно до ч. 1 ст. 11 ЦПК України суди повинні розглядати питання про можливість застосування звернення стягнення на предмет іпотеки у спосіб, заявлений у позовній вимозі. При цьому здійснення особою права на захист не може ставитися в залежність від застосування нею інших способів правового захисту.

Звернення стягнення на предмет іпотеки не призводить до заміни основного зобов'язання на забезпечувальне. Тому задоволення вимог за дійсним основним зобов'язанням одночасно зі зверненням стягнення на предмет іпотеки не зумовлює подвійного стягнення за основним зобов'язанням, оскільки домовленість сторін про його заміну забезпечувальним зобов'язанням відсутня (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 3 лютого 2016 р. у справі № 6-1080ц15*).

1.3.6. Частиною 1 ст. 40 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) передбачено, що звернення стягнення на передані в іпотеку жилий будинок чи жиле приміщення є підставою для виселення всіх мешканців, за винятком наймачів та членів їх сімей. Виселення проводиться у порядку, встановленому законом.

Нормою, яка встановлює порядок виселення із займаного жилого приміщення, є ст. 109 ЖК Української РСР, у ч. 1 якої передбачені підстави виселення.

За змістом ч. 2 ст. 40 Закону № 898-IV та ч. 3 ст. 109 ЖК Української РСР після прийняття рішення про звернення стягнення на передані в іпотеку житловий будинок чи житлове приміщення шляхом позасудового врегулювання на підставі договору всі мешканці зобов'язані на письмову вимогу іпотекодержателя або нового власника добровільно звільнити житловий будинок чи житлове приміщення протягом одного міся-

ця з дня отримання цієї вимоги. Якщо мешканці не звільняють житловий будинок або житлове приміщення у встановлений або інший погоджений сторонами строк добровільно, їх примусове виселення здійснюється на підставі рішення суду.

Відповідно до ч. 2 ст. 109 ЖК Української РСР громадянам, яких виселяють з жилих приміщень, одночасно надається інше постійне жиле приміщення, за винятком виселення громадян при зверненні стягнення на жилі приміщення, що були придбані ними за рахунок кредиту (позики) банку чи іншої особи, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення. Постійне жиле приміщення, що надається особі, яку виселяють, повинно бути зазначено в рішенні суду.

Отже, особам, яких виселяють із жилого будинку (жилого приміщення), що є предметом іпотеки і придбаний не за рахунок кредиту, забезпеченого іпотекою цього житла, при зверненні стягнення на предмет іпотеки в судовому порядку одночасно надається інше постійне житло. При цьому за положенням ч. 2 ст. 109 ЖК Української РСР постійне житло вказується в рішенні суду.

При виселенні в судовому порядку з іпотечно-го майна, придбаного не за рахунок кредиту і забезпеченого іпотекою цього житла, відсутність постійного жилого приміщення, яке має бути надане особі одночасно з виселенням, є підставою для відмови в задоволенні позову про виселення.

Виселення громадян з іпотечного майна, придбаного за рахунок кредитних коштів, є підставою для надання цим громадянам жилих приміщень з фондів житла для тимчасового проживання (ч. 4 ст. 109 ЖК Української РСР) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 лютого 2016 р. у справі № 6-1449ц15*).

1.3.7. За змістом ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі невстановлення такого строку порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Умови договору поруки про її дію до повного виконання зобов'язань за кредитним договором не означають установлення строку припинення поруки в розумінні ст. 251 ЦК України, тому в такому разі підлягають застосуванню норми ч. 4 ст. 559 цього Кодексу про припинення поруки, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

З огляду на положення ч. 4 ст. 559 ЦК України слід дійти висновку про те, що під час вирішення справи про стягнення заборгованості за кредитним договором з поручителів суд повинен перевірити наявність правових підстав для такого стягнення з урахуванням вимог цієї норми.

При цьому звернення особи до суду з позовом про визнання поруки припиненою на підставі ст. 559 ЦК України не є необхідним, проте такі вимоги підлягають розгляду судом у разі наявності відповідного спору (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 3 лютого 2016 р. у справі № 6-1599цс15*).

1.3.8. За змістом статей 39, 40 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» та ст. 109 ЖК Української РСР особам, які виселяються із жилого будинку (жилого приміщення), яке є предметом іпотеки, у зв'язку зі зверненням стягнення на предмет іпотеки, надається інше постійне житло у тому разі, коли іпотечне житло було придбане не за рахунок кредиту, забезпеченого іпотекою цього житла. Постійне жите приміщення, що надається особі, яку виселяють, повинно бути зазначено в рішенні суду.

Як виняток, допускається виселення громадян без надання іншого постійного жилого приміщення при зверненні стягнення на предмет іпотеки, якщо іпотечне майно було придбано за рахунок кредиту, повернення якого забезпечене іпотекою відповідного жилого приміщення (ч. 2 ст. 109 зазначеного Кодексу). У такому випадку виселення здійснюється відповідно до ч. 4 ст. 109 та ст. 132² ЖК Української РСР (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 3 лютого 2016 р. у справі № 6-2947цс15; від 10 лютого 2016 р. у справі № 6-2830цс15*).

1.3.9. Згідно зі ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Відповідно до ст. 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином.

Припинення договору, з якого виникає забезпечене іпотекою зобов'язання, зіставляють із підставами для припинення права іпотеки. Однак при цьому слід урахувати, що відповідно до вимог статей 526, 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. Будь-які охоронні зобов'язання, які випливають з основного зобов'язання, не повинні при-

пиняти дію зобов'язань, які забезпечують основне зобов'язання, яке залишилось невиконаним.

За змістом ст. 11 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» іпотекодавець (майновий поручитель) несе відповідальність перед іпотекодержателем за невиконання боржником основного зобов'язання в межах вартості предмета іпотеки.

Укладаючи договір застави (іпотеки), заставаодавець (іпотекодавець) приймає на себе всі ризики, пов'язані з невиконанням зобов'язання боржником (у межах вартості предмета застави (іпотеки)), у тому числі й ті, що виникають унаслідок банкрутства боржника з його подальшим виключенням із Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців.

Оскільки покладення на особу, яка видала забезпечення, цих ризиків відбулося за договором, укладеним заставаодавцем (іпотекодавцем) саме з кредитором, то всі прийняті ризики повинні покладатися на особу, яка видала забезпечення, і після припинення існування боржника. Інше може бути передбачено договором між кредитором та особою, яка видала забезпечення, тобто звільнення останньої від таких ризиків повинно бути предметом спеціальної домовленості між нею і кредитором.

Факт ліквідації боржника за кредитним договором з внесенням запису до відповідного реєстру про припинення юридичної особи за наявності заборгованості боржника за цим договором не є підставою для припинення договору іпотеки, який укладений для забезпечення виконання кредитного договору боржником.

Змістом частин 1, 2 ст. 590 ЦК України визначено порядок дій заставадержателя (іпотекодержателя) щодо захисту свого права у разі, коли основне зобов'язання не буде виконано у встановлений строк (термін). У такому разі заставадержатель набуває право звернення до суду з позовною заявою про звернення стягнення на предмет застави.

Саме по собі постановлення господарським судом ухвали про ліквідацію юридичної особи боржника за основним зобов'язанням та його виключення з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців не тягнуть припинення зобов'язання, адже до цього іпотекодержателем було пред'явлено відповідну вимогу до іпотекодавця в позовному провадженні про звернення стягнення на іпотечне майно, оскільки він неналежним чином виконував взятє на себе зобов'язання з погашення боргу (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 10 лютого 2016 р. у спра-*

ві № 6-216цс14; від 10 лютого 2016 р. у справі № 6-84цс15; від 17 лютого 2016 р. у справі № 6-245цс14).

1.3.10. Якщо у кредитному договорі виконання зобов'язання визначено у вигляді грошового еквівалента в іноземній валюті (ст. 533 ЦК України) за наявності хоча б у однієї сторони зобов'язання: або у банку-отримувача, або в ініціатора платежу індивідуальної або генеральної ліцензії на використання іноземної валюти на території України (ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. № 15-93 «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»), то суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. у справі № 6-1680цс15*).

1.3.11. Згідно з положеннями ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Договором поруки не визначено строк, після закінчення якого порука припиняється, оскільки умовами цього договору встановлено, що він діє до повного припинення всіх зобов'язань боржника за кредитним договором. Сторони кредитного договору встановили як строк дії договору, так і строки виконання зобов'язань за щомісячним погашенням платежів, зокрема в разі невиконання або неналежного виконання позичальником більш ніж 90 календарних днів своїх обов'язків щодо своєчасної сплати кредиту та процентів строк користування кредитом вважається таким, що сплив, а позичальник зобов'язаний протягом одного робочого дня повернути кредит у повному обсязі, сплатити відсотки та штрафи, отже, сторони врегулювали в договорі питання дострокового повернення коштів, тобто зміни строку виконання основного зобов'язання, та визначили умови такого повернення коштів.

Оскільки боржник здійснив останній платіж 10 листопада 2008 р., строк користування кредитом достроково сплив 10 березня 2009 р., тобто через 90 календарних днів з дати, коли позичальник перестав сплачувати кредит, нараховані проценти за кредитом та штрафні санкції, тому строк у шість місяців від дня настання зміненого строку виконання основного зобов'язання закінчився 10 вересня 2009 р., натомість банк звернувся до третейського суду з позовом поза межами цього строку, зокрема 27 жовтня 2009 р., а тому

вимога про визнання поруки припиненою є обґрунтованою та підлягає задоволенню (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 17 лютого 2016 р. у справі № 6-2875цс16*).

1.3.12. За положеннями ч. 1 ст. 559 ЦК України порука припиняється, зокрема, у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

До припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели до збільшення обсягу відповідальності останнього. Збільшення відповідальності поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання виникає в разі: підвищення розміру процентів; відстрочення виконання, що призводить до збільшення періоду, за який нараховуються проценти за користування чужими грошовими коштами; установлення (збільшення розміру) неустойки; встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік збільшення тощо.

У зобов'язаннях, в яких беруть участь поручителі, збільшення кредитної процентної ставки навіть за згодою банку та боржника, але без згоди поручителя або відповідної умови в договорі поруки не дає підстав покладення на останнього відповідальності за невиконання або неналежне виконання позичальником своїх зобов'язань перед банком (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 лютого 2016 р. у справі № 6-3176цс15*).

1.3.13. За змістом ст. 1281 ЦК України спадкоємці зобов'язані повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини, якщо їм відомо про його борги. Кредиторові спадкодавця належить протягом шести місяців від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини, пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від настання строку вимоги. Якщо кредитор спадкодавця не знав і не міг знати про відкриття спадщини, він має право пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, протягом одного року від настання строку вимоги. Кредитор спадкодавця, який не пред'явив вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, у строки, встановлені частинами 2, 3 цієї статті, позбавляється права вимоги.

Статтею 17 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» передбачено підстави припинення іпотеки, однак такої підстави, як смерть іпотекодавця, положення зазначеної норми не містять.

Відповідно до ст. 23 цього Закону у разі переходу права власності на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою.

Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права і несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Якщо право власності на предмет іпотеки переходить до спадкоємця фізичної особи — іпотекодавця, такий спадкоємець не несе відповідальність перед іпотекодержателем за виконання основного зобов'язання, але в разі його порушення боржником він відповідає за задоволення вимоги іпотекодержателя в межах вартості предмета іпотеки.

Таким чином, якщо боржник та іпотекодавець — одна й та сама особа, то після її смерті до спадкоємця в разі порушення боржником своїх зобов'язань переходять обов'язки іпотекодавця у межах вартості предмета іпотеки.

Аналізуючи вищезазначені цивільно-правові норми, слід дійти висновку про те, що правила ст. 1281 ЦК України регулюють порядок пред'явлення кредитором спадкодавця вимог до спадкоємців щодо виконання зобов'язань спадкодавця перед своїм кредитором, а не порядок звернення стягнення на предмет іпотеки. Строк, в межах якого іпотекодержатель може звернутися з вимогою про звернення стягнення на предмет іпотеки, встановлюється загальними положеннями про позовну давність (гл. 19 ЦК України) (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 лютого 2016 р. у справі № 6-31цс16; від 2 березня 2016 р. у справі № 6-128бс16*).

1.3.14. Строк поруки не є строком для захисту порушеного права. Це строк існування самого зобов'язання поруки. Після закінчення цього строку і право кредитора, і обов'язок поручителя припиняються, а це означає, що жодних дій щодо реалізації цього права, в тому числі застосування примусових заходів захисту в судовому порядку, кредитор вчиняти не може.

Вимогу до поручителя про виконання взятого ним зобов'язання має бути пред'явлено в межах строку дії поруки (6 місяців, одного року чи будь-якого іншого строку, встановленого

сторонами в договорі). Тому навіть якщо в межах строку дії поруки була пред'явлена претензія і поручитель не виконав указані в ній вимоги, кредитор не має права на задоволення позову, заявленого поза межами вказаного строку, оскільки із закінченням строку припинилося матеріальне право.

Установивши у справі, яка переглядається, що банк звернувся до поручителя з позовом про стягнення заборгованості за договором овердрафтного кредитування після спливу шестимісячного строку від дня настання строку виконання основного зобов'язання, суд правильно застосував норму ч. 4 ст. 559 ЦК України та дійшов обґрунтованого висновку про те, що зобов'язання за договором поруки припинилися (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 лютого 2016 р. у справі № 6-2239цс15*).

1.3.15. 7 червня 2014 р. набув чинності Закон України від 3 червня 2014 р. № 1304-VII «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» (далі — Закон № 1304-VII), згідно з п. 1 якого не може бути примусово стягнуте (відчужене без згоди власника) нерухоме житлове майно, яке вважається предметом застави згідно із ст. 4 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-XII «Про заставу» та/або предметом іпотеки згідно із ст. 5 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку», якщо таке майно виступає як забезпечення зобов'язань громадянина України (позичальника або майнового поручителя) за споживчими кредитами, наданими йому кредитними установами — резидентами України в іноземній валюті, та за умови, що: таке нерухоме житлове майно використовується як місце постійного проживання позичальника/майнового поручителя або є об'єктом незавершеного будівництва нерухомого житлового майна, яке перебуває в іпотеці, за умови, що у позичальника або майнового поручителя у власності не знаходиться інше нерухоме житлове майно; загальна площа такого нерухомого житлового майна (об'єкта незавершеного будівництва нерухомого житлового майна) не перевищує 140 кв. метрів для квартири та 250 кв. метрів для житлового будинку.

Поняття «мораторій» у цивільному законодавстві визначається як відстрочення виконання зобов'язання (п. 2 ч. 1 ст. 263 ЦК України).

Таким чином, установлений Законом № 1304-VII мораторій не передбачає втрату кредитором права на звернення стягнення на пред-

мет іпотеки (застави) у випадку невиконання боржником зобов'язань за договором, а лише тимчасово забороняє примусове стягнення на майно (відчуження без згоди власника).

Протягом дії цього Закону інші закони України з питань майнового забезпечення кредитів діють з урахуванням його норм.

Оскільки Закон № 1304-VII не зупиняє дії решти нормативно-правових актів, що регулюють забезпечення зобов'язань, то він не може бути мотивом для відмови в позові, а є правовою підставою, що не дає змоги органам і посадовим особам, які здійснюють примусове виконання рішень про звернення стягнення на предмет іпотеки та провадять конкретні виконавчі дії, вживати заходи, спрямовані на примусове виконання таких рішень стосовно окремої категорії боржників чи іпотекодавців, які підпадають під дію цього Закону на період його чинності (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 2 березня 2016 р. у справі № 6-1356цс15*).

1.3.16. Згідно зі ст. 5 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, яка була чинною на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 2343-XII) провадження у справах про банкрутство регулюється цим Законом, ГПК України, іншими законодавчими актами України.

З дня прийняття господарським судом постанови про визнання боржника банкрутом і відкриття ліквідаційної процедури скасовується арешт, накладений на майно боржника, визнаного банкрутом, чи інші обмеження щодо розпорядження майном такого боржника (п. 6 ч. 1 ст. 23 Закону № 2343-XII).

Особа, до якої перейшло право власності на майно, що було предметом іпотеки, але реалізоване в межах ліквідаційної процедури з припиненням обтяження, не набуває статусу іпотекодавця і на таке майно не може бути звернено стягнення з підстав, передбачених статтями 38, 39 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. у справі № 6-2684цс15*).

1.3.17. Зі змісту ч. 1 ст. 71, ч. 1 ст. 224 ЦК України правочин є нікчемним, якщо його вчинено опікуном всупереч інтересам дитини без дозволу органу опіки та піклування, а згода цього органу необхідна лише у випадку, коли дитина є власником (співвласником) або має право на користування жилим приміщенням, що відчужується.

Відповідно до ст. 1 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) іпотекою визнається вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед іншими кредиторами цього боржника в порядку, встановленому цим Законом.

Іпотека виникає на підставі договору, закону або рішення суду.

Частиною 5 ст. 3 Закону № 898-IV передбачено, що іпотека має похідний характер від основного зобов'язання і є дійсною до припинення основного зобов'язання або до закінчення строку дії іпотечного договору. Закінчення строку дії кредитного договору не звільняє сторони від виконання зобов'язань (ч. 4 ст. 631 ЦК України).

Згідно із ч. 1 ст. 4 Закону № 898-IV обтяження нерухомого майна іпотекою підлягає державній реєстрації в порядку, встановленому законодавством.

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» права на нерухоме майно та їх обтяження, які підлягають державній реєстрації, виникають з моменту такої реєстрації.

Аналогічні положення містяться й у ч. 2 № 898-IV, згідно з якою взаємні права й обов'язки іпотекодавця та іпотекодержателя виникають з моменту державної реєстрації іпотеки відповідно до закону.

Таким чином, іпотека є дійсною з моменту внесення про неї первинного запису в Державний реєстр іпотек.

Зазначений висновок узгоджується і з положенням ст. 204 ЦК України, яка закріплює презумпцію правомірності правочину. Ця презумпція означає, що вчинений правочин вважається правомірним, тобто таким, що породжує, змінює або припиняє цивільні права й обов'язки, доки ця презумпція не буде спростована.

Таким чином, у разі неспростування презумпції правомірності договору у справі, що переглядається, всі права, набуті сторонами правочину за ним, повинні безперешкодно здійснюватися, а створені обов'язки підлягають виконанню (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. у справі № 6-232цс16*).

1.3.18. Частиною 2 ст. 16 ЦК України передбачено, що одним із способів захисту цивільних прав та інтересів судом може бути визнання права, в тому числі права власності на майно. Суд також може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Відповідно до ч. 3 ст. 33 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя.

Згідно із ч. 3 ст. 36 зазначеного Закону договір про задоволення вимог іпотекодержателя або відповідне застереження в іпотечному договорі, яке прирівнюється до такого договору за своїми правовими наслідками, може передбачати передачу іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання основного зобов'язання в порядку, встановленому ст. 37 Закону № 898-IV.

Порядок реалізації предмета іпотеки за рішенням суду врегульоване ст. 39 цього Закону, якою передбачено, що у разі задоволення судом позову про звернення стягнення на предмет іпотеки у рішенні суду зазначається, зокрема, спосіб реалізації предмета іпотеки шляхом проведення прилюдних торгів або застосування процедури продажу, встановленої ст. 38 цього Закону.

Можливість виникнення права власності за рішенням суду ЦК України передбачає лише у статтях 335 та 376 цього Кодексу. У всіх інших випадках право власності набувається з інших не заборонених законом підстав, зокрема із правочинів (ч. 1 ст. 328 ЦК України).

Стаття 392 ЦК України, у якій йдеться про визнання права власності, не породжує, а підтверджує наявне в позивача право власності, набуте раніше на законних підставах, у тому випадку, якщо відповідач не визнає, заперечує або оспорює наявне в позивача право власності, а також у разі втрати позивачем документа, який посвідчує його право власності.

При вирішенні цієї категорії справ судам слід встановити наявність чи відсутність згоди іпотекодавця на позасудовий спосіб врегулювання питання про звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом передачі іпотекодержателю права власності на предмет іпотеки в рахунок виконання забезпечених іпотекою зобов'язань, а також здійснення виконавчого напису нотаріусом, як правову підставу для реєстрації права власності іпотеко-

держателя, якщо такі умови передбачені умовами договору іпотеки (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. у справі № 6-1851цс16*).

1.3.19. Відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК України порука припиняється, зокрема, у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності.

Таке збільшення відповідальності може відбуватися внаслідок змін забезпеченого порукою зобов'язання, які безпосередньо спрямовані на підвищення суми кредиту, процентної ставки за користування кредитом, пені тощо або на включення опосередковано обтяжливих умов відповідальності поручителя, зокрема, шляхом скорочення термінів повернення кредитів.

У справі, яка переглядалася, суди встановили, що додатковими угодами до кредитних договорів внесено без згоди поручителів зміни, які призвели до збільшення обсягу відповідальності поручителів, що було встановлено під час судового розгляду і не спростовано кредитором.

Зокрема, цими додатковими угодами було скорочено термін повернення кредитних коштів, що призвело до збільшення періоду нарахування підвищеної кредитної ставки, а отже, й до збільшення обсягу відповідальності поручителів.

Таким чином, у справі, яка переглядалася, були підстави вважати поруку припиненою, оскільки в додаткових угодах до кредитних договорів, укладених без згоди поручителя, закладені умови, що всупереч положенням ч. 1 ст. 559 ЦК України збільшують обсяг відповідальності поручителя.

Разом з тим установлення без згоди поручителів додатковими угодами до кредитних договорів умов щодо сплати додаткових платежів — комісій за пролонгацію кредитних договорів та внесення змін до них, не є підставою для припинення поруки в порядку цієї норми, з огляду на те, що комісійна винагорода не вважається борговою сумою, оскільки була сплачена позичальником уже під час підписання відповідних додаткових угод, а тому не призводить до збільшення відповідальності поручителів.

Згідно із ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. Якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить

позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки.

Умови договору поруки про його дію до повного припинення всіх зобов'язань боржника не свідчать про те, що договором встановлено строк припинення поруки в розумінні ст. 251 ЦК України, тому в цьому разі підлягають застосуванню норми ч. 4 ст. 559 цього Кодексу про припинення поруки, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Строк, передбачений нормою ч. 4 ст. 559 ЦК України, є преклюзивним (припиняючим), тобто його закінчення є підставою для припинення поруки. У разі пропуску кредитором строку заявлення вимог до поручителя цей строк не можна поновити, зупинити чи перервати. Суд зобов'язаний самостійно застосовувати положення про строк, передбачений цією нормою, на відміну від позовної давності, яка застосовується судом за заявою сторін. Якщо поручитель поза межами строку помилково виконає уже фактично неіснуючий обов'язок, він може за своїм вибором вимагати повернення виконаного як безпідставно набутого кредитором.

Сплив строку, передбаченого нормою ч. 4 ст. 559 ЦК України, зумовлює припинення зобов'язань поручителя, а отже, і відмову кредиторів в позові в разі звернення до суду.

З огляду на преклюзивний характер строку поруки й зумовлене цим припинення права кредитора на реалізацію забезпеченого порукою зобов'язання застосоване в другому реченні ч. 4 ст. 559 ЦК України словосполучення «пред'явлення вимоги» до поручителя протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання як умови чинності поруки слід розуміти як пред'явлення кредитором у встановленому законом порядку протягом зазначеного строку саме позовної, а не будь-якої іншої вимоги до поручителя.

Це твердження не позбавляє кредитора можливості пред'явити до поручителя іншу письмову вимогу про погашення заборгованості боржника, однак і в такому разі кредитор може звернутися з такою вимогою до суду протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання.

Строк поруки не є строком для захисту порушеного права. Це строк існування самого зобов'язання поруки. Таким чином, і право кредитора, і обов'язок поручителя після його закінчення припиняються, а це означає, що жодних дій щодо реалізації цього права, в тому числі й застосуван-

ня примусових заходів захисту в судовому порядку, кредитор вчиняти не може.

Отже, вимогу до поручителя про виконання ним зобов'язання за договором поруки слід пред'явити в судовому порядку в межах строку дії поруки, тобто протягом шести місяців з моменту настання строку погашення чергового платежу за основним зобов'язанням (якщо умовами договору передбачено погашення кредиту періодичними платежами), або з дня, встановленого кредитором для дострокового повернення кредиту в порядку реалізації ним свого права, передбаченого ч. 2 ст. 1050 ЦК України, або з дня настання строку виконання основного зобов'язання (якщо умовами договору передбачено погашення кредиту одноразовим платежем) (*постанова судових палат у цивільних та господарських справах Верховного Суду України від 20 квітня 2016 р. у справі № 6-2662цс15*).

1.3.20. Відповідно до ч. 1 ст. 628 ЦК України зміст договору як угоди (правочину) складає сукупність визначених на розсуд сторін і погоджених ними умов, у яких закріплюються їхні права та обов'язки, а також умов, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства.

Обсяг зобов'язань поручителя визначається як умовами договору поруки, так і умовами основного договору, що встановлює обсяг зобов'язань боржника, забезпечення виконання яких здійснює поручитель (частини 1, 2 ст. 553 цього Кодексу).

Статтею 554 ЦК України встановлено, що в разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки. Особи, які спільно дали поруку, відповідають перед кредитором солідарно, якщо інше не встановлено договором поруки.

За змістом укладених між сторонами договорів поруки поручитель і боржник відповідають перед банком як солідарні боржники.

При цьому умовами цих договорів не передбачено солідарної відповідальності поручителів між собою.

Суди під час розгляду цієї справи встановили, що кожен з поручителів окремо поручився відповідати перед кредитором разом з позичальником як солідарний боржник за окремим договором. Крім того, умовами договорів поруки передбаче-

но право кредитора пред'явити свої вимоги безпосередньо поручителю.

Ураховуючи викладене, а також те, що ні нормами закону, ні умовами договорів поруки не встановлено солідарної відповідальності поручителів, підстав для солідарного стягнення з поручителів кредитної заборгованості згідно з вимогами ч. 3 ст. 554 ЦК України немає.

Крім того, пунктами 1, 3 ч. 1 ст. 15 ЦПК України встановлено, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Згідно із ч. 1 ст. 1, статтями 2, 12 ГПК України справи у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, у яких сторонами є юридичні особи, розглядаються господарськими судами.

Відповідно до ст. 16 ЦПК України не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом.

Оскільки не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом, суд відкриває провадження у справі в частині вимог, які належать до цивільної юрисдикції, і відмовляє у відкритті провадження у справі щодо вимог, розгляд яких проводиться за правилами іншого виду судочинства (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 27 квітня 2016 р. у справі № 6-2974цс15*).

1.3.21. Статтею 23 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» визначено, що в разі переходу права власності (права господарського відання) на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права й несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі і на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

У разі скасування незаконного судового рішення про визнання іпотеки недійсною, на під-

ставі якого з Державного реєстру іпотек виключено запис про обтяження, дія іпотеки підлягає відновленню з моменту вчинення первинного запису в Державному реєстрі іпотек, який виключено на підставі незаконного рішення суду, оскільки відпала підстава виключення цього запису. Це означає, що іпотека є дійсною з моменту внесення про неї первинного запису в Державний реєстр іпотек (*постанови Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 13 квітня 2016 р. у справі № 6-2467цс15; від 25 травня 2016 р. у справі № 6-2858цс15*).

1.3.22. Положеннями ч. 1 ст. 39 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) передбачено, що в разі задоволення судом позову про звернення стягнення на предмет іпотеки у рішенні суду зазначаються: загальний розмір вимог та всі його складові, що підлягають сплаті іпотекодержателю з вартості предмета іпотеки; опис нерухомого майна, за рахунок якого підлягають задоволенню вимоги іпотекодержателя; заходи щодо забезпечення збереження предмета іпотеки або передачі його в управління на період до його реалізації, якщо такі необхідні; спосіб реалізації предмета іпотеки шляхом проведення прилюдних торгів або застосування процедури продажу, встановленої ст. 38 цього Закону; пріоритет та розмір вимог інших кредиторів, які підлягають задоволенню з вартості предмета іпотеки; початкова ціна предмета іпотеки для його подальшої реалізації.

У справі, яка переглядалася, суд першої інстанції, з висновками якого погодились суди апеляційної та касаційної інстанцій, прийняв рішення, зокрема, про звернення стягнення на предмети іпотеки шляхом їх продажу на прилюдних торгах у межах процедури виконавчого провадження за початковою ціною, визначеною суб'єктом оціночної діяльності під час виконавчого провадження.

При цьому суд не зазначив початкову ціну предмета іпотеки для його подальшої реалізації, визначеної відповідно до ч. 6 ст. 38 Закону № 898-IV. Посилання суду першої інстанції у резолютивній частині рішення на визначення початкової ціни предмету іпотеки під час здійснення виконавчого провадження суперечить вимогам статей 39 та 43 цього Закону.

Виходячи зі змісту поняття «ціна» як форми грошового вираження вартості товару, послуг тощо, аналізу норм статей 38, 39 Закону № 898-IV Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України дійшла правового висновку, що в розумінні норми ст. 39 Закону № 898-IV встановлен-

ня початкової ціни предмету іпотеки у грошовому вираженні визначається за процедурою, передбаченою ч. 6 ст. 38 цього Закону (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 червня 2016 р. у справі № 6-1239цс16*).

1.3.23. Згідно із ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя. Якщо строк основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги, порука припиняється, якщо кредитор не пред'явить позову до поручителя протягом одного року від дня укладення договору поруки.

Пред'явивши вимогу про повне дострокове погашення заборгованості за кредитом, сплату відсотків за користування кредитом та пені, кредитор відповідно до ч. 2 ст. 1050 ЦК України змінив строк виконання основного зобов'язання й протягом шести місяців, починаючи від цієї дати був зобов'язаний пред'явити позов до поручителя.

Таким чином, якщо кредитор на підставі ч. 2 ст. 1050 ЦК України змінив строк виконання основного зобов'язання, то передбачений ч. 4 ст. 559 цього Кодексу шестимісячний строк підлягає обрахуванню від цієї дати (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 червня 2016 р. у справі № 6-368цс16*).

1.3.24. За змістом ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється після закінчення строку, встановленого в договорі поруки. У разі, якщо такий строк не встановлено, порука припиняється, якщо кредитор протягом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання не пред'явить вимоги до поручителя.

Якщо умовами договору кредиту передбачені окремі самостійні зобов'язання боржника про повернення боргу щомісяця частинами та встановлено самостійну відповідальність боржника за невиконання цього обов'язку, то у разі неналежного виконання позичальником цих зобов'язань позовна давність за вимогами кредитора до

нього про повернення заборгованих коштів повинна обчислюватися з моменту настання строку погашення кожного чергового платежу.

Оскільки відповідно до ст. 554 ЦК України поручитель відповідає перед кредитором у тому самому обсязі, що й боржник, то зазначені правила (з урахуванням положень ч. 4 ст. 559 ЦК України) повинні застосовуватись і до поручителя.

Таким чином, слід дійти висновку про те, що у разі неналежного виконання боржником зобов'язань за кредитним договором передбачений ч. 4 ст. 559 ЦК України строк пред'явлення кредитором вимог до поручителя про повернення боргових сум, погашення яких згідно з умовами договору визначено періодичними платежами, повинен обчислюватися з моменту настання строку погашення кожного чергового платежу.

Отже, оскільки кредитним договором передбачено, що чергові платежі боржник повинен був здійснювати не пізніше 10 числа кожного місяця, а за договором поруки відповідальність поручителя настає з наступного дня за датою платежу, яка передбачена кредитним договором, тому з часу несплати кожного з платежів відповідно до ст. 261 ЦК України починається перебіг позовної давності для вимог до боржника, та обрахування встановленого ч. 4 ст. 559 ЦК України шестимісячного строку для пред'явлення вимог до поручителя.

У разі пред'явлення банком вимог до поручителя більше ніж через шість місяців після настання строку для виконання відповідної частини основного зобов'язання в силу положень ч. 4 ст. 559 ЦК України порука припиняється в частині певних щомісячних зобов'язань щодо повернення грошових коштів поза межами цього строку.

Разом з тим правовідносини поруки за договором не можна вважати припиненими в іншій частині, яка стосується відповідальності поручителя за невиконання боржником окремих зобов'язань за кредитним договором про погашення кредиту до збігу шестимісячного строку з моменту виникнення права вимоги про виконання відповідної частини зобов'язань (*постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 червня 2016 р. у справі № 6-272цс16*).

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)

Висновки Верховного Суду України, викладені в постановках, ухвалених за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстав, передбачених пунктами 1, 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України, за I півріччя 2016 р.

Спори про право власності та інші речові права

Положення ст. 28 Закону України від 28 грудня 2014 р. № 80-VIII «Про Державний бюджет України на 2015 рік» і п. 3 Прикінцевих положень Закону України від 28 грудня 2014 р. № 79-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» не містять правового механізму передачі об'єктів права державної власності у комунальну власність, лише встановлюють обов'язок Кабінету Міністрів України забезпечити вжиття відповідних заходів, не зобов'язуючи при цьому органи місцевого самоврядування прийняти у комунальну власність державне майно.

Порядок та умови передачі об'єктів права державної власності у комунальну власність, механізм прийняття рішень щодо такої передачі визначено Законом України від 3 березня 1998 р. № 147/98-ВР «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності», відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 4 якого обов'язковою умовою передачі об'єктів із державної до комунальної власності є прийняття відповідними радами рішення про згоду на таку передачу (*постанова Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. у справі № 3-93гс16*).

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

Спори, що виникають із договорів іпотеки

1. Установивши, що дії з реалізації заставленого майна та оспорювані заявником прилюдні торги відбулися після набрання 16 жовтня 2011 р. чинності Законом України від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг», суди апеляційної та касаційної інстанцій правильно застосували у розглянутій справі положення частин 2 і 3 ст. 49 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) у редакції Закону № 3795-VI і дійшли правомірного висновку про відсутність підстав для припинення іпотеки за наслідками оголошення такими, що не відбулися, других прилюдних торгів із примусової реалізації предмета іпотеки (*постанова Верховного Суду України від 3 лютого 2016 р. у справі № 3-1150гс15*).

2. Перехід права власності на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи регулюється ст. 23 Закону № 898-IV, згідно з якою у разі переходу права власності на предмет іпотеки від іпотекодавця до іншої особи, у тому числі в порядку спадкування чи правонаступництва, іпотека

є дійсною для набувача відповідного нерухомого майна, навіть у тому випадку, якщо до його відома не доведена інформація про обтяження майна іпотекою. Особа, до якої перейшло право власності на предмет іпотеки, набуває статус іпотекодавця і має всі його права та несе всі його обов'язки за іпотечним договором у тому обсязі й на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки.

Отже, всі права та обов'язки іпотекодавця за договором іпотеки у тому обсязі й на тих умовах, що існували до набуття ним права власності на предмет іпотеки, перейшли до компанії-відповідача.

Крім того, із матеріалів справи не вбачається жодних підстав для припинення договору іпотеки, зазначених у ст. 17 Закону № 898-IV. Отже, іпотека залишається дійсною незалежно від зміни власника майна (*постанова Верховного Суду України від 23 березня 2016 р. у справі № 3-137гс16*).

3. Зважаючи на загальні положення Закону № 898-IV і характер правовідносин сторін за договором іпотеки, який містить домовленість іпотекодержателя та іпотекодавця, спрямова-

ну на встановлення, зміну, припинення саме іпотечних прав і обов'язків, можна дійти висновку, що оскільки майно (у цьому випадку пам'ятка архітектури місцевого значення), яке є предметом іпотеки, залишається у володінні та користуванні іпотекодавця — власника архітектурної пам'ятки, то погодження відповідного органу охорони культурної спадщини на укладення договору іпотеки не потрібно. Сам лише факт відсутності такого погодження відповідного органу не є безумовним підтвердженням наявності підстав для визнання договору недійсним.

Натомість при вирішенні питання щодо звернення стягнення на зазначене майно у разі порушення боржником зобов'язання

за кредитним договором той факт, що предмет іпотеки є об'єктом культурної спадщини, має бути взято до уваги з огляду на положення ст. 20 Закону України від 8 червня 2000 р. № 1805-III «Про охорону культурної спадщини», якими передбачено право привілеєвої купівлі пам'ятки місцевого значення відповідним органом охорони культурної спадщини. При цьому нереалізація цим органом такого права з урахуванням дотримання передбаченої законом процедури повідомлення останнього не є підставою для заборони відчуження об'єкта культурної спадщини (*постанова Верховного Суду України від 1 червня 2016 р. у справі № 3-449с16*).

Спори, що виникають із договорів поруки

Суди касаційної та апеляційної інстанцій дійшли передчасного висновку про припинення поруки на підставі ч. 4 ст. 559 ЦК України через подачу кредитором позову зі спливом 15 місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання, а не протягом 6 місяців із цієї дати, оскільки, як убачається із матеріалів справи, кредитор у межах стро-

ку, визначеного ч. 4 ст. 559 ЦК України, подав до Господарського суду Дніпропетровської області два позови до ТОВ і ПАТ про стягнення сум заборгованості за кредитними договорами, належне виконання зобов'язань за якими і мало бути забезпечено договором поруки (*постанова Верховного Суду України від 17 лютого 2016 р. у справі № 3-1202с15*).

Спори, що виникають із правовідносин щодо гарантій

Згідно зі статтями 563, 565 ЦК України обов'язок гаранта сплатити кредиторovi грошову суму відповідно до умов гарантії настає у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого гарантією, та направлення креди-

тором гаранта письмової вимоги разом із зазначеними у гарантії документами. За відсутності хоча б однієї із цих умов відповідальність гаранта не настає (*постанова Верховного Суду України від 24 лютого 2016 р. у справі № 3-31с16*).

Застосування позовної давності

1.1. Відповідно до частин 1, 3 ст. 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. За зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом строку виконання.

Загальна позовна давність (строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу) встановлюється тривалістю у три роки. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (статті 256, 257, 267 ЦК України).

Аналіз зазначених норм матеріального права дає підстави для висновку, що сплив позовної

давності, про застосування якої було заявлено стороною у справі, є самостійною підставою для відмови у позові.

1.2. Суд першої інстанції правильно застосував норми матеріального права, на підставі яких дійшов обґрунтованого висновку про те, що позовна давність, у межах якої могло бути заявлено вимогу про виконання відповідачем зобов'язання за укладеним у 2004 р. інвестиційним договором про передачу спірних площ спального корпусу санаторію, сплив у 2010 р., а тому за наявності заяви відповідача про застосування позовної давності у задоволенні позову слід відмовити на підставі ст. 267 ЦК України (*постанова Верховного Суду України від 20 квітня 2016 р. у справі № 3-173с16*).

2. Оскільки вимоги прокурора є похідними від вимог органу, який має повноваження щодо передачі земель у постійне користування (сільська рада), то і перебіг строку позовної давності розпочинається з моменту, коли про порушення прав та інтересів держави дізнався саме відповідний орган державної влади, а не прокурор (ст. 261 ЦК України) (*постанова Верховного Суду України від 13 квітня 2016 р. у справі № 3-224гс16*).

3. У ЦК України позовну давність визначено як строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 цього Кодексу).

Відповідно до ст. 257 ЦК України загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки.

Визначення початку відліку позовної давності наведено у ст. 261 ЦК України, зокрема відповідно до ч. 1 цієї статті перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Крім того, інститут позовної давності передбачає обставини, які є підставами для зупинення та переривання строку давності, вичерпний перелік яких встановлено статтями 263, 264 ЦК України.

Разом із тим частинами 2, 4 ст. 29 ГПК України (у редакції, чинній на час звернення прокурора з відповідним позовом) встановлено, що у разі прийняття господарським судом позовної заяви, поданої прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі прийняття господарським судом позовної заяви, поданої прокурором в інтересах держави, в якій зазначено про відсутність органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, або про відсутність у такого органу повноважень щодо звернення до господарського суду, прокурор набуває статусу позивача. Прокурор, який бере участь у справі, несе обов'язки і користується правами сторони, крім права на укладення мирової угоди.

Аналіз зазначених норм дає підстави для висновку, що положення закону про початок перебігу позовної давності поширюються й на

звернення прокурора до суду із заявою про захист державних інтересів.

При цьому Закон України від 18 вересня 2012 р. № 5288-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури», на який посилається суд касаційної інстанції, не встановлює і не змінює строку позовної давності, підстав його зупинення або переривання для звернення прокурора до суду з відповідним позовом.

Оскільки на порушення вимог ст. 32 ГПК України, ч. 1 ст. 261 ЦК України і всупереч наведеній правовій позиції Верховного Суду України у розглянутій справі суди не встановили початку перебігу строку позовної давності, наявності чи відсутності поважних причин його пропуску, Верховний Суд України позбавлений можливості зробити висновок про правильність застосування судами матеріальних норм про позовну давність, що у свою чергу перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Водночас відповідно до ст. 111²³ ГПК України Верховний Суд України розглядає справи за правилами перегляду судових рішень у касаційному порядку, а тому не може встановлювати обставини справи, збирати й перевіряти докази та надавати їм оцінку.

Отже, відсутність у Верховного Суду України процесуальної можливості з'ясувати дійсні обставини справи перешкодила ухваленню нового рішення у справі, тому її було передано на розгляд суду першої інстанції згідно з підпунктом «а» п. 1 ч. 2 ст. 111²⁵ ГПК України (*постанова Верховного Суду України від 11 травня 2016 р. у справі № 3-387гс16*).

4. За загальним правилом перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

При цьому суд повинен встановити не лише момент, коли особа довідалася, але й коли могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила. Проте всупереч наведеному положенням закону суди всіх інстанцій не встановили моменту, коли товариство могло довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (*постанова Верховного Суду України від 8 червня 2016 р. у справі № 3-512гс16*).

Спори щодо визнання правочинів недійсними

1. Відповідно до ч. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна зі сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (ч. 3 ст. 215 ЦК України).

Встановивши наявність підстав недійсності правочину і наявність у позивача законного цивільного інтересу до предмета спору, суди першої та апеляційної інстанцій правильно застосували положення частин 1 та 3 ст. 215 ЦК України (*постанова Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. у справі № 3-4гс16*).

2. Враховуючи, що банк визнано кредитором у провадженні про банкрутство заводу, участь у зборах кредиторів тих кредиторів, вимоги яких визнано на підставі договору, що не відповідає нормам закону, прямо порушує майнові інтереси позивача. За таких обставин позивач вправі звертатися із позовом про визнання договору недійсним згідно з положеннями ч. 3 ст. 215 ЦК України.

Суди попередніх інстанцій належним чином не дослідили положень оспорюваного договору, не з'ясували правової природи цього правочину (який має ознаки договору факторингу) та відповідності його умов вимогам чинного законодавства, а отже дійшли передчасного висновку про відсутність правових підстав для визнання договору недійсним (*постанови Верховного Суду України від 13 квітня 2016 р. у справах № 3-226гс16, № 3-238гс16, № 3-253гс16, № 3-291гс16 та від 25 травня 2016 р. у справі № 3-254гс16*).

3.1. За загальними положеннями про недійсність правочину, визначеними ст. 215 ЦК України, підставою недійсності правочину є недодержання в момент його вчинення стороною (сторонами) вимог, установлених частинами 1—3, 5 та 6 ст. 203 цього Кодексу. Недійсним є правочин, якщо його недійсність установлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна зі сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, уста-

новлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин).

У розглянутій справі позов про визнання недійсною окремої частини правочину заявлено з підстав невідповідності вимогам ст. 884 ЦК України (оспорюваний правочин).

Враховуючи, що законом не встановлено недійсності договору будівельного підряду в частині зменшення гарантійного строку, висновок суду першої інстанції щодо нікчемності спірного правочину є помилковим.

3.2. Згідно з ч. 1 ст. 884 ЦК України підрядник гарантує досягнення об'єктом будівництва визначених у проектно-кошторисній документації показників і можливість експлуатації об'єкта відповідно до договору протягом гарантійного строку, якщо інше не встановлено договором будівельного підряду. Гарантійний строк становить десять років від дня прийняття об'єкта замовником, якщо більший гарантійний строк не встановлений договором або законом.

Наведена норма має назву «Гарантії якості у договорі будівельного підряду» та містить поняття гарантійного строку експлуатації об'єкта замовлення.

Про аналогічний строк — гарантійний строк експлуатації об'єкта будівництва — зазначено у пунктах 103, 104 Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2005 р. № 668, відповідно до яких підрядник гарантує якість закінчених робіт і змонтованих конструкцій, досягнення показників, визначених у проектній документації, та можливість їх експлуатації протягом гарантійного строку. Гарантійні строки якості закінчених робіт, експлуатації змонтованих конструкцій встановлюються у договорі підряду з урахуванням вимог до цих робіт і конструкцій, визначених у проектній документації. Гарантійний строк експлуатації об'єкта будівництва становить десять років від дня його прийняття замовником, якщо більший гарантійний строк не встановлений договором підряду або законом. Початком гарантійних строків вважається день підписання акта про приймання-передачу закінчених робіт (об'єкта будівництва).

Викладене дає підстави для висновку, що чинним законодавством встановлено гарантії

якості у правовідносинах будівельного підприємства шляхом визначення гарантійного строку експлуатації об'єкта будівництва, незалежно від того, як цей строк названо у договорі — гарантійний строк експлуатації чи гарантійний строк об'єкта, договір може містити й обидва ці поняття, розділені на складові частини.

3.3. Відповідно до ч. 1 ст. 261 ЦК України перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Загальна позовна давність (строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимо-

гою про захист свого цивільного права або інтересу) встановлюється тривалістю у три роки. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (статті 256, 257, 267 ЦК України).

Аналіз зазначених норм матеріального права дає підстави для висновку, що сплив позовної давності, про застосування якої було заявлено стороною, є самостійною підставою для відмови в позові. Отже, відмова у позові через необґрунтованість (недоведеність) вимог виключає відмову в позові за пропуском позовної давності (*постанова Верховного Суду України від 16 березня 2016 р. у справі № 3-112гс16*).

Спори щодо виконання господарських зобов'язань. Відповідальність за порушення зобов'язань

1. Згідно зі ст. 11 ЦК України підставами виникнення цивільних прав та обов'язків є, зокрема, договори та інші правочини, завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі, інші юридичні факти.

Таким чином, грошове зобов'язання може виникати між сторонами не тільки із договірних відносин, а й з інших підстав, зокрема із факту наявності боргу, встановленого рішенням суду.

Посилання суду касаційної інстанції на припинення договору будівельного підприємства жодним чином не свідчить про припинення нарахування інфляційних втрат і 3 % річних, оскільки факт порушення відповідачем зобов'язань у частині сплати основного боргу встановлено судовим рішенням, яке набрало законної сили.

Отже, оскільки правовідносини між сторонами за юридичною природою є грошовим зобов'язанням, на них поширюється дія положень ч. 2 ст. 625 ЦК України, згідно з якою боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом (*постанова Верховного Суду України від 15 червня 2016 р. у справі № 3-610гс16*).

2. Особа, яка є власником приміщення у житловому комплексі, в якому створено ОСББ (асоціацію), зобов'язана здійснювати платежі та внески на утримання і ремонт спільного майна незалежно від членства в об'єднанні (асоціації), а тому за наявності підтверджених виплат на

управління, утримання та збереження будинку така сума боргу підлягає стягненню.

Функції управителя та балансоутримувача можуть збігатися в одній особі або можуть бути розмежовані. За наявності спору щодо прийняття і передачі на баланс майна такий спір має вирішуватися у судовому порядку, проте ця обставина не є підставою для звільнення співвласника будинку від оплати спожитих послуг з утримання будинку та прибудинкової території, участі у витратах на управління, утримання і збереження будинку (*постанова Верховного Суду України від 27 січня 2016 р. у справі № 3-1028гс15*).

3. У разі укладання сторонами у справі з відповідними органами державної влади договорів про організацію взаєморозрахунків із погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію наслідки порушення грошового зобов'язання, передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК України, не застосовуються, оскільки такі договори змінюють строки виконання зобов'язання (*постанова Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. у справі № 3-1267гс15*).

4.1. Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 598, статей 599, 600, 604—609 ЦК України, саме по собі судові рішення про задоволення вимог кредитора, не виконане боржником, не припиняє правовідносин сторін договору, не звільняє боржника від відповідальності за невиконання грошового зобов'язання та не позбавляє кредитора права на отримання сум, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК України.

4.2. Невиконання грошового зобов'язання за наявності судового рішення про задоволення вимог кредитора із розстроченням або відстро-

ченням не призводить до наслідків порушення грошового зобов'язання, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК України, за період такого розстро-

чення або відстрочення (*постанова Верховного Суду України від 17 лютого 2016 р. у справі № 3-1276гс15*).

Спори, що виникають із договорів найму (оренди), лізингу

Норми Закону України від 10 квітня 1992 р. № 2269-ХІІ «Про оренду державного та комунального майна» (далі — Закон № 2269-ХІІ) не містять вказівки про необхідність саме отримання повідомлення орендарем у строк до трьох місяців, а також про зобов'язання власника перевіряти вчасність надходження кореспонденції до адресата. У ньому зазначено лише про обов'язок власника письмово попередити орендаря, що і було ним (власником) зроблено.

Аналіз встановлених судами обставин справи, положень ст. 17 Закону № 2269-ХІІ і приписів Положення про оренду об'єктів комунальної власності територіальної громади міста Івано-Франківська, затвердженого рішенням міської ради, свідчить, що позивач своєчасно та у належний спосіб повідомив відповідача про

намір використовувати орендоване майно для власних потреб.

Водночас суди всіх інстанцій не перевірили, з якою саме метою використовуватиметься нерухоме майно, що є предметом договору. Ця обставина, у разі з'ясування, що майно знову буде передано в оренду, свідчитиме про порушення власником вимог, установлених ч. 3 ст. 17 зазначеного Закону.

Враховуючи викладене, заяву виконавчого комітету міської ради було частково задоволено, всі постановлені у справі судові рішення скасовано, а справу передано на розгляд до Господарського суду Івано-Франківської області (*постанова Верховного Суду України від 20 квітня 2016 р. у справі № 3-266гс16*).

Спори, що виникають із договорів страхування

1. Указом Президента України від 14 квітня 2014 р. № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 р. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» (далі — Указ № 405/2014) уведено в дію відповідне рішення Ради національної безпеки і оборони України щодо проведення антитерористичної операції на сході України.

Тимчасові заходи для забезпечення підтримки суб'єктів господарювання, що здійснюють діяльність на території проведення антитерористичної операції, та осіб, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції або переселилися з неї під час її проведення, визначено Законом України від 2 вересня 2014 р. № 1669-VII «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», за змістом ч. 1 ст. 1 якого періодом проведення антитерористичної операції є час між датою набрання чинності Указом № 405/2014 та датою набрання чинності Указом Президента України

про завершення проведення антитерористичної операції або військових дій на території України.

Отже, з огляду на проведення антитерористичної операції на сході України, у тому числі за місцем розташування застрахованого майна, та на підставі підпункту 13.3.3 п. 13 договору страхування заявлена страховальником подія не може бути визнана страховим випадком, а тому не породжує обов'язку страховика щодо виплати страхового відшкодування (*постанова Верховного Суду України від 27 січня 2016 р. у справі № 3-1237гс15 та від 3 лютого 2016 р. у справі № 3-1289гс15*).

2. Правовідношення, в якому страховик у разі настання страхового випадку зобов'язаний здійснити страхову виплату, є грошовим зобов'язанням. Оскільки правовідношення з відшкодування шкоди в порядку регресу, які склалися між сторонами у справі, також є грошовим зобов'язанням, то на них (правовідношення) поширюється дія ст. 625 ЦК України (*постанова Верховного Суду України від 1 червня 2016 р. у справі № 3-295гс16*).

Спори, що виникають із договорів позики, кредиту, банківського вкладу та банківського рахунка

1. Положення ст. 606 ЦК України мають застосовуватися судом у разі, коли до сторони, яка є боржником, переходить зобов'язання іншої особи відповідно до будь-якої підстави, зазначеної в законі, та якщо при цьому один із суб'єктів правовідношення у зв'язку з обставинами, зазначеними в законі, зникає і з двох самостійних суб'єктів залишається (утворюється) один, в якому поєднується боржник і кредитор. Саме у такому разі підстава припинення цивільно-правового зобов'язання не залежатиме від волі сторін.

Отже, у випадку, коли боржник банку отримав право вимоги до банку за депозитним договором, відповідні кредитні зобов'язання між банком і таким боржником не можуть припинятися на підставі ст. 606 ЦК України, оскільки положення зазначеної статті до таких правовідносин не застосовуються (*постанова Верховного Суду України від 23 березня 2016 р. у справі № 3-107гс16*).

2. Статтю 1071 ЦК України визначено перелік підстав списання грошових коштів з рахунка клієнта. Так, банк може списати грошові кошти з рахунка клієнта на підставі його розпорядження. Грошові кошти можуть бути списані з рахунка клієнта без його розпорядження на підставі рішення суду, а також у випадках, встановлених законом чи договором між банком і клієнтом.

Відповідно до п. 1.8 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття ра-

хунків у національній та іноземних валютах, затвердженої постановою правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 492, банки відкривають своїм клієнтам за договором банківського рахунка поточні рахунки. Поточний рахунок — це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

Виходячи із викладеного, поточні рахунки відкриваються на конкретну особу за умови надання відповідних документів, а можливості зміни власника рахунка зазначеною Інструкцією не передбачено (*постанова Верховного Суду України від 6 квітня 2016 р. у справі № 3-174гс16*).

3. Одним із суб'єктів правовідносин, які виникають на підставі договору факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) відповідно до ч. 3 ст. 1079 ЦК України (як і кредитодавцем у кредитному договорі згідно з ч. 1 ст. 1054 ЦК України) може бути банк або інша фінансова установа, яка відповідно до закону має право здійснювати фінансові операції.

У разі якщо відповідно до закону надання певних фінансових послуг потребує ліцензування, фінансова установа має право на здійснення таких послуг лише після отримання відповідних ліцензій (*постанова Верховного Суду України від 25 травня 2016 р. у справі № 3-477гс16*).

Спори, що виникають із корпоративних правовідносин

Правильне застосування імперативних норм ст. 124 Конституції України, ст. 115 ГПК України, ст. 1 Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» щодо обов'язковості судових рішень, які набрали законної сили, виявляється лише у їх дотриманні судами та іншими суб'єктами правовідносин.

Отже, судову заборону на проведення загальних зборів із певних питань має бути проаналізовано судами з урахуванням принципу законності.

Оскільки на час вирішення спору у розглянутій справі ухвалу про вжиття заходів забезпечення позову було визнано судом незаконною та скасовано, висновок суду про те, що заходи забезпечення були чинними на час прийняття спірного рішення загальних зборів, а тому це рішення незаконне, є помилковим (*постанова Верховного Суду України від 13 січня 2016 р. у справі № 3-1165гс15*).

Спори, пов'язані з обігом цінних паперів

Вексельні правочини (зокрема щодо видачі, акцептування, індосування, авалування та оплати векселя) регулюються як нормами спеціального вексельного законодавства, так і загальними нормами цивільного законодавства про угоди та зобов'язання, а тому за відсутності спеціальних норм у вексельному законодавстві до вексельних правочинів застосовуються загальні норми ЦК України з урахуванням їх особливостей.

Водночас слід зазначити, що аваль, дійсність якого було оспорено у розглянутій справі, за своєю правовою природою є вексельною порукою, правове регулювання якої здійснюється спеціальними нормами Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі, оскільки ці зобов'язання, на відміну від поруки і гарантії, мають особливий характер щодо учасників цих відносин, порядку вчинення та виконання, підстав і строків пред'явлення вимог.

Відповідно до ст. 32 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі аваліст відповідає так само, як і та особа, зобов'язання якої він забезпечив.

Його зобов'язання є дійсним навіть у тому разі, якщо те зобов'язання, яке він забезпечував, виявиться недійсним із будь-якої іншої причини, ніж дефект форми.

Отже, якщо судом буде встановлено, що забезпечене авалем зобов'язання за векселем є недійсним через дефект форми, то зобов'язання аваліста також визнається недійсним. У цьому разі до аваліста не може бути пред'явлено вимогу в порядку, передбаченому нормами цивільного законодавства, як до поручителя чи гаранта.

У судових рішеннях суди всіх інстанцій послалися на фіктивність одностороннього правочину щодо авалування векселів як на підставу для визнання оспорюваних авалів недійсними, проте всупереч наведеним вище нормам спеціального закону не встановили та не зазначили у своїх рішеннях про наявність чи відсутність дефекту форми векселів, зобов'язання за якими забезпечено вексельною порукою, що є необхідною умовою для правильного вирішення спору (*постанова Верховного Суду України від 13 січня 2016 р. у справі № 3-1157с15*).

Спори, що виникають із земельних правовідносин

1. Нормативна грошова оцінка земель є основою для визначення розміру орендної плати для земель державної та комунальної власності, а зміна нормативної грошової оцінки земельної ділянки є підставою для перегляду розміру орендної плати (*постанова Верховного Суду України від 2 березня 2016 р. у справі № 3-476с15*).

2. Предметом спору у розглянутій справі є вимога міської ради про стягнення з товариства збитків у виді упущеної вигоди, завданих внаслідок використання земельної ділянки без правовстановлюючих документів.

Аналіз статей 122—124, 152, 156, 157, 206 ЗК України і змісту прийнятого міською радою рішення про надання товариству в оренду земельної ділянки дає підстави для висновку, що саме на землекористувача — товариство покладається обов'язок зі вчинення певних дій із виготовлення та погодження технічної документації із землеустрою і подальшого звернення до уповноваженого органу — територіального органу Держземагентства із заявою про державну ре-

страцію земельної ділянки, після чого їй присвоюється кадастровий номер (який є істотною умовою договору оренди землі).

Поклавши такий обов'язок на землевласника — міську раду, суд касаційної інстанції допустив неправильне застосування норм матеріального права (*постанова Верховного Суду України від 17 лютого 2016 р. у справі № 3-1160с15*).

3.1. Для застосування положень ч. 1 ст. 33 Закону України від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (далі — Закон № 161-XIV) та визнання за орендарем переважного права на поновлення договору оренди необхідно встановити такі юридичні факти: орендар належним чином виконує свої обов'язки за договором; орендар до спливу строку договору повідомив орендодавця у встановлені строки про свій намір скористатися переважним правом укладення договору на новий строк; до листа-повідомлення орендар додав проект додаткової угоди; орендодавець протягом місяця не повідомив орендаря про наявність заперечень і своє рішення.

Всупереч зазначеним вимогам закону суд касаційної інстанції у розглянутій справі погодився з висновками апеляційного суду, який позов задовольнив, проте відповідних юридичних фактів не встановив, оскільки підприємство з порушенням встановленого договором двомісячного строку до закінчення дії договору звернулося до орендодавця із заявою про продовження строку його дії, проект додаткової угоди не надало. При цьому порушення переважного права орендаря (підприємства) на поновлення договору оренди суд не констатував, а всупереч закону дійшов висновку про те, що переважне право не припинилося.

3.2. Частиною 6 ст. 33 Закону № 161-XIV передбачено іншу підставу поновлення договору оренди, а саме: у тому разі, якщо орендар продовжує користуватися земельною ділянкою після закінчення строку дії договору оренди і за відсутності протягом одного місяця після закінчення строку договору листа-повідомлення орендодавця про заперечення у поновленні договору оренди землі, такий договір вважається поновленим на той самий строк і на тих самих умовах, які були передбачені договором.

Тобто для поновлення договору оренди землі з підстав, передбачених ч. 6 ст. 33 Закону № 161-XIV, необхідна наявність таких юридичних фактів: орендар продовжує користуватися виділеною земельною ділянкою; орендар належним чином виконує свої обов'язки за договором; орендодавець письмово не повідомив про відмову у поновленні договору оренди; сторони укладають додаткову угоду про поновлення договорів оренди.

У розглянутій справі на момент звернення підприємства до відповідача про продовження дії договору оренди спірні земельні ділянки перебували в оренді іншої особи (фермера), що було встановлено судом першої інстанції та не спростовано апеляційним судом (*постанова Верховного Суду України від 25 травня 2016 р. у справі № 3-312гс16*).

4. Відповідно до статей 525, 526, 651 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог — відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом. Зміна або розірвання договору допуска-

ється лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, установлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Статтею 24 Закону № 161-XIV визначено право орендодавця вимагати від орендаря: використання земельної ділянки за цільовим призначенням згідно з договором оренди; дотримання екологічної безпеки землекористування та збереження родючості ґрунтів, додержання державних стандартів, норм і правил; дотримання режиму водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон, зон особливого режиму використання земель та територій, які особливо охороняються; своєчасного внесення орендної плати.

Права та обов'язки орендаря визначено ст. 25 цього Закону, згідно з якою орендар має право за письмовою згодою орендодавця зводити в установленому законодавством порядку жилі, виробничі, культурно-побутові та інші будівлі і споруди та закладати багаторічні насадження; здійснювати в установленому законодавством порядку за письмовою згодою орендодавця будівництво водогосподарських споруд та меліоративних систем. Водночас на орендаря покладається обов'язок виконувати встановлені щодо об'єкта оренди обмеження (обтяження) в обсязі, передбаченому законом або договором оренди землі; дотримуватися режиму використання земель природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

За змістом положень ст. 32 Закону № 161-XIV на вимогу однієї із сторін договір оренди землі може бути достроково розірваний за рішенням суду в разі невиконання сторонами обов'язків, передбачених статтями 24 і 25 цього Закону та умовами договору, в разі випадкового знищення чи пошкодження об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає передбаченому договором використанню земельної ділянки, а також на підставах, визначених ЗК України та іншими законами України.

Відповідно до приписів ст. 4 ВК України та ст. 58 ЗК України до земель водного фонду нале-

жать, зокрема, землі, зайняті прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм.

Для створення сприятливого режиму водних об'єктів уздовж морів, навколо озер, водосховищ та інших водойм встановлюються водоохоронні зони, розміри яких визначаються за проектами землеустрою.

Прибережна захисна смуга є частиною водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення, засмічення та збереження їх водності встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони (статті 1, 88, 89 ВК України, статті 60, 61 ЗК України).

Частинами 1, 2 ст. 60 ЗК України визначено, що вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності у межах водоохоронних зон виділяються земельні ділянки під прибережні захисні смуги. Прибережні захисні смуги встановлюються по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менш як 3 гектари — 25 метрів. У прибережних захисних смугах уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних), у тому числі баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів.

Об'єкти, що знаходяться у прибережній захисній смузі, можуть експлуатуватись, якщо при цьому не порушується її режим. Не придатні для експлуатації споруди, а також ті, що не відповідають встановленим режимам господарювання, підлягають винесенню з прибережних захисних смуг (ст. 61 ЗК України, ст. 89 ВК України).

Враховуючи, що за умовами оспорюваних договорів орендареві було передано в оренду землі водного фонду з відповідними обме-

женнями щодо забудови та з умовами збереження стану об'єктів оренди (зокрема, на орендаря покладено обов'язок дотримання вимог земельного та водного законодавства), суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд касаційної інстанції, дійшов помилкового висновку про відсутність порушень умов цих договорів і вимог законодавства внаслідок встановлення будівель (споруд) у прибережній захисній смузі.

Положеннями статей 15, 24, 25 Закону № 161-XIV визначено, що умови використання та цільове призначення земельної ділянки, яка передається в оренду, є істотними умовами договору оренди, дотримання яких управі вимагати орендодавець, а орендар зобов'язаний виконувати. Відповідно до зазначених норм та умов договору право на забудову наданої в оренду земельної ділянки виникає в орендаря виключно за наявності, крім іншого, письмової згоди орендодавця.

За таких обставин висновок суду першої інстанції, з яким погодився суд касаційної інстанції, про відсутність порушень договору та вимог законодавства щодо самовільної забудови у зв'язку з наявністю рішення сільської ради про відсутність заперечень проти оформлення за орендарем права власності на комплекс будівель (споруд), розташований на орендованій ним за договором земельній ділянці, та детального плану територій, затвердженого райдержадміністрацією у 2014 р., є помилковим.

Таким чином, суд апеляційної інстанції правильно застосував норми матеріального права, відповідно до яких дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для задоволення позову, зокрема у зв'язку з істотним порушенням орендарем умов оспорюваних договорів і вимог земельного та водного законодавства, невиконанням орендарем покладених на нього цими договорами зобов'язань щодо заборони на здійснення забудови орендованих об'єктів без згоди орендодавця (*постанова Верховного Суду України від 22 червня 2016 р. у справі № 3-462с16*).

Справи про відшкодування шкоди

Вирішуючи спір про стягнення збитків у виді неодержаних доходів (орендної плати за землю), заподіяних позивачеві внаслідок користування земельною ділянкою без укладення договору оренди, необхідно брати до уваги поло-

ження статей 156, 157 ЗК України і загальні положення ст. 22 та гл. 82 ЦК України.

За змістом статей 22, 1166 ЦК України відповідальність за завдану шкоду може наставати лише за наявності підстав, до яких законодавець

відносить завдання шкоди, протиправну поведінку заподіювача шкоди, причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою заподіювача та вину. За відсутності хоча б одного із цих елементів цивільно-правова відповідальність не настає.

Для застосування такого заходу відповідальності як відшкодування шкоди слід вста-

новити як наявність у діях винної особи усіх чотирьох елементів складу цивільного правопорушення (протиправної поведінки), так і ступінь вини цієї особи у розумінні ст. 1193 ЦК України (*постанови Верховного Суду України від 18 травня 2016 р. у справах № 3-194гс16, № 3-271гс16*).

Спори щодо застосування законодавства про захист економічної конкуренції

1.1. Адміністративна колегія обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України обґрунтувала висновки щодо монопольного становища фермерського господарства (орендаря) небажанням споживачів послуг (власників земельних паїв) вирішити спірні питання з орендарем у судовому чи позасудовому порядку, замість того, щоб встановити обставини, які свідчать, що інші суб'єкти господарювання не мають можливості доступу до цього ринку.

Тобто висновок адміністративної колегії обласного територіального відділення Антимонопольного комітету України про монопольне становище фермерського господарства не ґрунтується на нормах матеріального права — положеннях статей 1, 12 Закону України від 11 січня 2001 р. № 2210-III «Про захист економічної конкуренції» (далі — Закон № 2210-III).

1.2. З огляду на те, що деякі договори між позивачем та орендодавцями укладено до набрання чинності Указом Президента України від 19 серпня 2008 р. № 725/2008 «Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)», положення якого не мають зворотної дії в часі, цей Указ не покладає на орендаря обов'язку ініціювати приведення розміру орендної плати у відповідність до зазначених у ньому норм, а відносини між сторонами договору оренди є

цивільно-правовими, висновок касаційного суду про відсутність порушення законодавства про захист економічної конкуренції у виді зловживання монопольним становищем на ринку з боку фермерського господарства є законним і обґрунтованим (*постанова Верховного Суду України від 6 квітня 2016 р. у справі № 3-130гс16*).

2. Виходячи з положень Закону України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII «Про Антимонопольний комітет України» (далі — Закон № 3659-XII), відділення Антимонопольного комітету України у межах наданих йому повноважень має право витребувати у суб'єкта господарювання відповідну інформацію, яка необхідна для дослідження ринків, а також інформацію про реалізацію конкурентної політики.

У зв'язку з тим, що невиконання законних розпоряджень, рішень і вимог органу Антимонопольного комітету України за змістом ч. 2 ст. 22 Закону № 3659-XII тягне за собою передбачену законом відповідальність, а суб'єкт господарювання такі вимоги не виконав, його згідно з положеннями Закону № 2210-III правомірно було притягнуто до відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції (*постанова Верховного Суду України від 25 травня 2016 р. у справі № 3-332гс16*).

Справи про банкрутство

1. Наведений у ч. 3 ст. 8 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі — Закон № 2343-XII) перелік судових рішень, що підлягають оскарженню в касаційному порядку, є вичерпним.

Враховуючи, що з моменту порушення щодо боржника справи про банкрутство він перебуває в особливому правовому режимі, а спеціальні норми Закону № 2343-XII мають пріоритет у застосуванні при розгляді справ про банкрутство щодо інших

законодавчих актів України, то ч. 3 ст. 8 цього Закону слід розуміти таким чином, що у ній встановлено деякі особливості та обмеження в реалізації права на касаційне оскарження судових рішень у процедурі банкрутства, які полягають, зокрема, в завершенні розгляду питань про відшкодування сум грошової винагороди арбітражному керуючому та визнання організатора аукціону із завершенням відповідного апеляційного провадження (*постанова Верховного Суду України від 27 січня 2016 р. у справах № 3-1158гс15 і № 3-1283гс15*).

2. Положення ч. 4 ст. 96 Закону № 2343-ХІІ застосовується виключно до підприємств, що є об'єктами права державної власності, які не підлягають приватизації (*постанова Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. у справі № 3-1247гс15*).

3. Аналіз норм Закону № 2343-ХІІ дає підстави для висновку, що у ст. 17 визначено загальні положення, які регулюють порядок переходу боржника до санації, призначення керуючого санацією, його повноваження та підстави звільнення від їх виконання, натомість у ст. 18 передбачено процедуру розгляду пла-

ну санації та наслідки такого розгляду, зокрема встановлено можливість прийняття загальними зборами рішення про відхилення плану санації та звернення до господарського суду з клопотанням про звільнення керуючого санацією від виконання ним обов'язків та про призначення нового керуючого санацією.

Отже, зазначені норми передбачають різні підстави для звільнення керуючого санацією і застосовуються незалежно одна від одної (*постанова Верховного Суду України від 27 січня 2016 р. у справі № 3-1300гс15*).

4. Постановлення у справі про банкрутство ухвали про визнання кредиторських вимог є підтвердженням наявності заборгованості, яку має бути погашено в порядку та черговості, визначених Законом № 2343-ХІІ.

У разі припинення провадження у справі про банкрутство та звернення кредитора, кредиторські вимоги якого не погашено, до суду за захистом свого цивільного права суди при застосуванні позовної давності повинні взяти до уваги зазначені обставини (*постанова Верховного Суду України від 27 квітня 2016 р. у справі № 3-269гс16*).

Спори щодо правовідносин представництва

1. Відповідно до ст. 241 ЦК України правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання.

Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

У розглянутій справі судами об'єктивно встановлено, що відповідач за первісним позовом упродовж тривалого часу вчиняв дії, спрямовані на виконання оспорюваного договору, зокрема підписував додаткові угоди і специфікації на поставку товару, приймав відвантажений товар, здійснював часткову оплату його вартості. За наявності таких фактів судам належало керуватися положеннями ст. 241 ЦК України і, зокрема, нормою, наведеною у другому реченні ч. 1 цієї статті.

Сама по собі відсутність у генерального директора відповідача повноважень на укладення від імені товариства спірного договору не створює підстав для визнання цього договору недійсним, оскільки за фактичними обставинами справи договір не тільки прийнято до виконання, але й значною мірою виконано (*постанова Верховного Суду України від 6 квітня 2016 р. у справі № 3-84гс16*).

2. Аналіз положень ЦК України, ГПК України, Закону України від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» дає підстави для висновку, що уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб із дня початку процедури ліквідації банку набуває повноважень органів управління та контролю неплатоспроможного банку, тобто крім повноважень, визначених Законом, уповноважена особа цього Фонду здійснює повноваження керівництва банку, а отже наділена правом видачі та підписання довіреностей від імені банку як юридичної особи на представництво його (банку) інтересів.

За таких обставин судові рішення у справі було скасовано, а справу передано на розгляд суду першої інстанції згідно з підпунктом «а»

п. 1 ч. 2 ст. 111²⁵ ГПК України (*постанова Верховного Суду України від 8 червня 2016 р. у справі № 3-399гс16*).

Господарський процес

1. Обставини, встановлені рішенням Господарського суду Херсонської області у справі № 5024/1463/2012, не потребують доведення під час розгляду справи № 923/1020/13, оскільки з огляду на положення ст. 35 ГПК України є преюдиційними.

Однак постановою Верховного Суду України від 23 грудня 2015 р. скасовано всі судові рішення у справі № 5024/1463/2012, у тому числі рішення Господарського суду Херсонської області від 20 листопада 2012 р., а справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції.

Отже, оскаржувана постанова Вищого господарського суду України у справі № 923/1020/13 та залишене в силі рішення Господарського суду Херсонської області від 17 жовтня 2013 р. за первісним і за зустрічним позовами підлягають скасуванню, оскільки їх було прийнято на підставі судового рішення, скасованого Верховним Судом України (*постанова Верховного Суду України від 10 лютого 2016 р. у справі № 3-1332гс15*).

2. За змістом ст. 15 Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (у редакції, чинній на час розгляду справи в суді касаційної інстанції) у судах загальної юрисдикції функціонує автоматизована система документообігу. Персональний склад суду для розгляду конкретної справи визначається автоматизованою системою документообігу за принципом вірогідності розподілу справ під час реєстрації в суді позовних заяв, клопотань та скарг.

Згідно зі ст. 2¹ ГПК України у господарських судах функціонує автоматизована система документообігу, що забезпечує, зокрема, об'єктивний та неупереджений розподіл справ між суддями з дотриманням принципів черговості та рівної кількості справ для кожного судді.

Визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних документів за принципом вірогідності, який враховує кількість справ, що перебувають у провадженні суддів, заборону брати участь у перегляді рішень для судді, який брав участь в ухваленні судового рішення, про перегляд якого порушується питання, пе-

ребування суддів у відпустці, на лікарняному, у відраженні та закінчення терміну повноважень. Справи розподіляються з урахуванням спеціалізації суддів. Після визначення судді або колегії суддів для розгляду конкретної справи, внесення змін до реєстраційних даних щодо цієї справи, а також видалення цих даних з автоматизованої системи документообігу суду не допускається, крім випадків, установлених законом.

Порядок функціонування автоматизованої системи документообігу суду визначається Положенням про автоматизовану систему документообігу суду.

Відповідно до ст. 4⁶ ГПК України перегляд у касаційному порядку рішень місцевих і апеляційних господарських судів здійснюється Вищим господарським судом України колегією суддів у складі трьох або більшої непарної кількості суддів. Суддя чи склад колегії суддів для розгляду конкретної справи визначається у порядку, встановленому ч. 3 ст. 2¹ цього Кодексу.

Отже, аналіз зазначених процесуальних норм дає підстави для висновку, що законодавець передбачив формування колегії суддів для розгляду справ у касаційному суді, так само як і заміну судді, який з огляду на поважні причини не може брати участь у розгляді справи (перебування судді у відпустці, на лікарняному, у відраженні чи закінчення терміну повноважень), на інших суддів цього суду, лише через автоматизовану систему документообігу за принципом вірогідності (*постанова Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. у справі № 3-23гс16*).

3. Відповідно до ст. 1 Закону України від 2 грудня 1997 р. № 671/97-ВР «Про торгово-промислові палати в Україні» торгово-промислова палата є недержавною неприбутковою самоврядною організацією, яка об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання.

Статтею 1 ГПК України визначено, що право на звернення до господарського суду мають підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність

без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, мають право звертатися до господарського суду згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів, а також для вжиття передбачених цим Кодексом заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням.

Із наведених норм матеріального і процесуального права випливає, що право звернення до господарського суду з позовом мають юридичні особи, які здійснюють підприємницьку діяльність, пов'язану з отриманням прибутку, а регіональна торгово-промислова палата не є прибутковою організацією, оскільки не здійснює комерційну діяльність.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 80 ГПК України господарський суд припиняє провадження у справі, зокрема якщо спір не підлягає вирішенню в господарських судах України (*постанова Верховного Суду України від 30 березня 2016 р. у справі № 3-158гс16*).

4. Сплата судового збору в більшому розмірі, ніж визначено Законом України від 8 липня 2011 р. № 3674-VI «Про судовий збір» (далі — Закон № 3674-VI), не є підставою для повернення без розгляду касаційної скарги, а є підставою для повернення переплаченої суми судового збору відповідно до п. 1 ч. 1 та ч. 2 ст. 7 Закону № 3674-VI (*постанова Верховного Суду України від 13 квітня 2016 р. у справі № 3-283гс16*).

5. Згідно з пунктами 2, 7 ч. 1 ст. 12 ГПК України господарським судам підвідомчі справи про банкрутство; справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого порушено справу про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів, пов'язаних із визначенням та сплатою (стягненням) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також справ у спорах про визнання недійсними правочинів (договорів), якщо з відповідним позовом звертається на виконання своїх повноважень контролюючий орган, визначений Податковим кодексом України.

Згідно з ч. 9 ст. 16 ГПК України (виключна підсудність справ) справи у майнових спорах,

передбачених п. 7 ч. 1 ст. 12 цього Кодексу, розглядаються господарським судом, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство.

Зазначені норми кореспондуються з положеннями ч. 4 ст. 10 Закону України від 14 травня 1992 р. № 2343-XII «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі — Закон № 2343-XII), відповідно до якої суд, у провадженні якого перебуває справа про банкрутство, вирішує усі майнові спори з вимогами до боржника, у тому числі спори про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником, тощо.

Системний аналіз положень Закону № 2343-XII дає підстави для висновку, що з моменту порушення стосовно боржника справи про банкрутство він перебуває в особливому правовому режимі, який змінює весь комплекс юридичних правовідносин боржника, і спеціальні норми Закону № 2343-XII мають пріоритет у застосуванні при розгляді справ про банкрутство щодо інших законодавчих актів України, а тому правочини (договори) або майнові дії боржника, вчинені боржником після порушення справи про банкрутство або протягом одного року, що передувало порушенню справи про банкрутство, можуть бути відповідно визнані недійсними або спростовані господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою арбітражного керуючого або конкурсного кредитора (ч. 1 ст. 20 Закону № 2343-XII); за позовом розпорядника майна (ч. 9 ст. 22 Закону № 2343-XII); за заявою комітету кредиторів (ч. 8 ст. 26 Закону № 2343-XII); за заявою керуючого санацією (ч. 5 ст. 28 Закону № 2343-XII); за заявою ліквідатора (ч. 2 ст. 41 Закону № 2343-XII).

Отже, за умови порушення провадження у справі про банкрутство боржника особливістю таких спорів є їх розгляд і вирішення господарським судом без порушення нових справ, що узгоджується із загальною спрямованістю Закону № 2343-XII, який передбачає концентрацію всіх спорів у межах справи про банкрутство задля судового контролю у межах цього провадження за діяльністю боржника, залучення всього майна боржника до ліквідаційної маси та проведення інших заходів, метою яких є повне або часткове задоволення вимог кредиторів.

Стосовно посилення суду касаційної інстанції на положення ст. 20 Закону № 2343-XII як на єдину норму закону, що може бути підста-

вою для визнання недійсними правочинів (договорів) і спростування майнових дій боржника у межах провадження справи про банкрутство слід зазначити таке.

Із огляду на сферу регулювання Закону № 2343-ХІІ загалом і за змістом зазначеної норми ст. 20, вона є спеціальною стосовно загальних, установлених ЦК України підстав для визнання правочинів недійсними, тобто ця норма передбачає додаткові, специфічні підстави для визнання правочинів недійсними, які характерні виключно для правовідносин, що виникають між боржником і кредитором у процесі відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом.

Згідно з ч. 2 ст. 4 зазначеного Кодексу основним актом цивільного законодавства є ЦК України. Відповідно до положень ч. 3 ст. 104 ЦК України порядок припинення юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства встановлюється законом.

Таким чином, з огляду на положення статей 4, 104, 110—112 цього Кодексу, Закон № 2343-ХІІ є частиною цивільного законодавства, що не виключає можливості застосування до правовідносин, які регулює цей спеціальний Закон, також норм ЦК України, зокрема

Спори, пов'язані з виконанням судових рішень

1. Відповідно до вимог статей 526, 599 ЦК України зобов'язання припиняється виконанням, проведеним належним чином. Будь-які забезпечувальні зобов'язання, які впливають із основного зобов'язання, не повинні припинити свою дію у разі, якщо основне зобов'язання залишилося невиконаним.

За змістом ст. 11 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (далі — Закон № 898-IV) іпотекодавець (майновий поручитель) несе відповідальність перед іпотекодержателем за невиконання боржником основного зобов'язання в межах вартості предмета іпотеки.

Укладаючи договір застави (іпотеки), заставаодавець (іпотекодавець) бере на себе всі ризики, пов'язані з невиконанням зобов'язання боржником (у межах вартості предмета застави (іпотеки)), у тому числі й ті, що виникають внаслідок банкрутства боржника з його подальшим виключенням із ЄДРПОУ. Оскільки покладення цих ризиків на особу, яка видала забезпечення, відбулося за договором, укладеним заставаодавцем (іпотекодавцем) саме із кредитором, то

щодо загальних підстав для визнання недійсними правочинів за участю боржника (*постанова Верховного Суду України від 13 квітня 2016 р. у справі № 3-304гс16*).

6. Оскільки предметом спору у розглянутій справі є стягнення суми державного збору, що є обов'язковим платежем до Державного бюджету України, позивач у правовідносинах, які склалися між сторонами у справі, виконує владну управлінську функцію з організації надходження цього платежу до відповідного бюджету, правових підстав вважати цей спір таким, що виник із господарських відносин, немає, суди всіх інстанцій дійшли помилкового висновку про підвідомчість зазначеного спору господарському суду.

Неправильне застосування судами норм матеріального і процесуального права призвело до помилкового розгляду господарським судом спору, який не підлягав вирішенню в порядку господарського судочинства, тому ухвалені у справі судові рішення було скасовано з припиненням провадження у справі на підставі статей 80, 111²⁵ ГПК України (*постанова Верховного Суду України від 18 травня 2016 р. у справі № 3-411гс16*).

всі узяті ризики слід покласти на особу, яка видала забезпечення, і після припинення існування боржника. Отже, ліквідація боржника не повинна припинити обов'язок заставаодавця (іпотекодавця) із несення цих ризиків. Інше може бути передбачено договором між кредитором та особою, яка видала забезпечення, тобто звільнення останньої від таких ризиків має бути предметом спеціальної домовленості між нею і кредитором.

Таким чином, сам факт ліквідації боржника за кредитним договором із внесенням запису до відповідного реєстру про припинення юридичної особи за наявності заборгованості боржника за цим договором, яка не була погашена у процедурі ліквідації, не є підставою для припинення договору іпотеки, укладеного для забезпечення виконання кредитного договору боржником.

Саме по собі постановлення господарським судом ухвали про ліквідацію юридичної особи-боржника за основним зобов'язанням і його виключення з ЄДРПОУ не призводить до припинення зобов'язання іпотекодавця з виконання

забезпеченого іпотекою зобов'язання, якщо до цього іпотекодержателем було реалізовано його право на звернення стягнення на іпотечне майно, передбачене частинами 1, 2 ст. 590 ЦК України, ст. 33 Закону № 898-IV, а боржник належним чином не виконував узяті на себе зобов'язання з погашення боргу (*постанова Верховного Суду України від 24 лютого 2016 р. у справі № 3-952гс15*).

2. Проведення електронних торгів із реалізації майна за ціною, визначеною звітом про оцінку майна, який втратив чинність, є порушенням установлених законодавством правил про порядок реалізації арештованого майна шляхом проведення електронних торгів (*постанова Верховного Суду України від 6 квітня 2016 р. у справі № 3-242гс16*).

3. Закон України від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» (у редакції, чинній на час виникнення між сторонами у розглянутій справі спірних правовідносин; далі — Закон № 606-XIV) не передбачав виведення постанови про стягнення з боржника виконавчого збору в окреме провадження і відкриття

такого виконавчого провадження у разі повернення основного виконавчого документа стягувачу на підставі п. 1 ч. 1 ст. 47 цього Закону.

Таким чином, у розглянутій справі суд першої інстанції правильно застосував норми матеріального права та дійшов обґрунтованого висновку про те, що на момент вчинення оскаржуваних дій Законом № 606-XIV було передбачено виділення постанови про стягнення виконавчого збору в окреме провадження та відкриття виконавчого провадження за постановою про стягнення виконавчого збору лише у двох випадках: завершення виконавчого провадження з виконання рішення немайнового характеру та закінчення виконавчого провадження з підстав, передбачених ст. 49 цього Закону. Вчинення відповідних процесуальних дій у випадку повернення без виконання виконавчого документа, виданого на виконання рішення майнового характеру, за письмовою заявою стягувача Закон не передбачав (*постанова Верховного Суду України від 18 травня 2016 р. у справі № 3-341гс16*).

Розгляд господарських спорів третейськими судами

Статтю 20 Закону України від 11 травня 2004 р. № 1701-IV «Про третейські суди» (далі — Закон № 1701-IV) визначено загальний порядок відводу чи самовідводу третейського судді з уточненням щодо особливостей його застосування у постійно діючих третейських судах. Так, за наявності підстав, передбачених ст. 19 цього Закону, сторона може заявити про відвід обраного нею третейського судді лише у разі, якщо обставини, які є підставою для відводу призначеного чи обраного нею третейського судді, стали відомі цій стороні після його призначення чи обрання. Процедура відводу третейського судді у постійно діючому третейському суді визначається регламентом третейського суду з додержанням вимог цього Закону. Разом із тим за змістом ч. 9 зазначеної статті незалежно від заперечень сторони третейський суддя третейського суду для вирішення

конкретного спору (суди *ad hoc*), якому заявлений відвід, не може брати участі у справі.

З аналізу наведених норм матеріального права можна дійти висновку, що законодавець, розмежовуючи поняття постійно діючих третейських судів і третейських судів для вирішення конкретного спору (суди *ad hoc*), встановлює особливості застосування норм Закону № 1701-IV, зокрема щодо відводу судді залежно від виду третейського суду: у постійно діючому третейському суді процедура відводу визначається регламентом третейського суду з додержанням вимог цього Закону, а у третейському суді для вирішення конкретного спору лише факт заявлення відводу судді є безумовною підставою для неучасті цього судді у розгляді справи (*постанова Верховного Суду України від 1 червня 2016 р. у справі № 3-430гс16*).

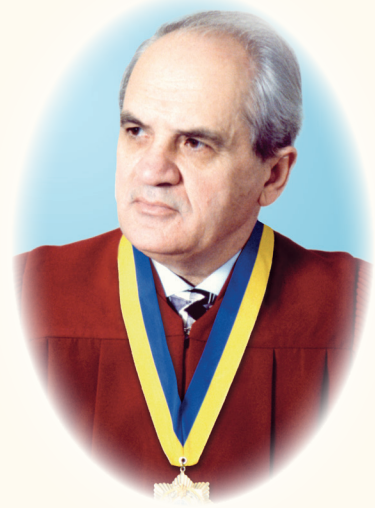
В і т а є м о к о л е г !

12 жовтня відзначив 65-річчя
суддя Верховного Суду України у відставці,
заслужений юрист України

Балюк Микола Іванович.

Суддівській справі він присвятив 38 років,
20 із них працював суддею Верховного Суду України.

18 жовтня виповнилося 75 років
Голові Верховного Суду України (2002–2006),
судді Верховного Суду України у відставці,
заслуженому юристу України

Маляренку Василю Тимофійовичу.

Стаж його роботи на посаді судді становить 32 роки,
з яких 26 — у Верховному Суді України.

20 жовтня відсвяткувала 60-річний ювілей
суддя Верховного Суду України,
заслужений юрист України

Вус Світлана Михайлівна,

яка працює суддею 34 роки,
20 із них — суддею Верховного Суду України.

31 жовтня — 70 років
судді Верховного Суду України у відставці,
заслуженому юристу України

Гнатенку Андрію Васильовичу.

На посаді судді він працював 31 рік,
8 із яких — у Верховному Суді України.

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей.
За точність наведених у статтях даних, посилань
на нормативні акти й інші джерела відповідають
автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів
здійснюється за письмовим дозволом голови
редакційної колегії з обов'язковим посиланням на
джерело

З попередніми номерами журналу (у форматі PDF)
можна ознайомитися на офіційному web-сайті
Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

editor@scourt.gov.ua

Адреса редакції:

вул. П. Орлика, 4а, кімн. 109
м. Київ
01043

Телефони:

відповідальний секретар
(44) 253–1683
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

Редактори:

А.В. Гончарук

К.С. Мусянко

П.О. Мусянко

О.І. Пархоменко (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

В.М. Горобченко

Фото:

Г.М. Безсмертна

Переклад англійською:

О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»

вул. Сирецька, 38, кв. 1

м. Київ

04073

Телефон: **(44) 468–3131**

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ «ВТС Принт»

вул. Кирилівська, 476

м. Київ

04080

Телефон (факс): (44) 227–7817

Підписано до друку 26.10.2016

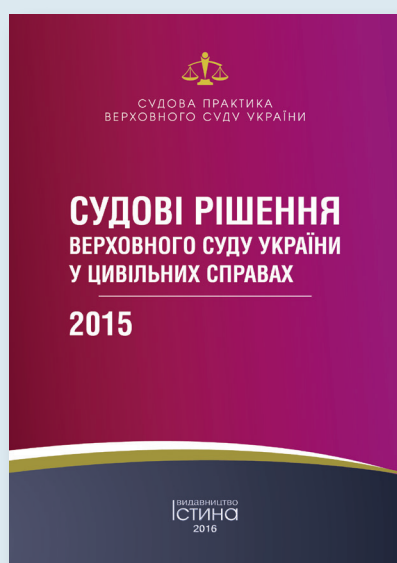
Формат 60×84 1/8. Друк офсетний.

Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.

Зам. 16-92.

Наклад 1100 пр. Ціна договірна

Видавництво «Істина» пропонує:

Судові рішення Верховного Суду України у цивільних справах. 2015 / За заг. ред. А.Г. Яреми. — К., 2016. — 804 с.

У збірнику вміщено постанови Верховного Суду України, прийняті протягом 2015 року за наслідками розгляду заяв про перегляд судових рішень у цивільних справах з передбачених процесуальним законодавством підстав. Постанови супроводжуються правовими висновками Верховного Суду України про правильне застосування норм права.

Видання розраховане на суддів, адвокатів, прокурорів, науковців, викладачів і студентів юридичних навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться судовою практикою.

Право Європейського Союзу : Підручн. / За ред. Р.А. Петрова. — К., 2016. — 384 с.

Підручник «Право Європейського Союзу» розрахований на студентів, які тільки починають вивчати цю дисципліну. У ньому стисло та доступно характеризуються усі загальні елементи структури ЄС, компетенція та відмінності між інститутами ЄС. Автори знайомлять читачів з усіма елементами внутрішнього ринку ЄС та змістом і цілями Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

У виданні розглядаються мета, зміст і правове регулювання імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у правову систему України, статус громадян України на території держав-членів ЄС. Схеми сприяють наочному вивченню курсу. У книзі міститься стислий аналіз змін до конституційного устрою ЄС, запровадженого Лісабонським Договором.

**З приводу придбання книг
звертайтеся до видавництва «Істина»:
вул. Сирецька, 38, кв.1, м. Київ, 04073
Телефон: +380 (44) 468-3131;
<http://www.istina-books.com.ua>;
e-mail: istina_knigi@ukr.net**